

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra francouzského jazyka a literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Obraz dítěte ve vybraných dílech francouzské literatury 19. století

Picture of a child in selected works of French literature of the 19th century

Eva Suchomelová

Vedoucí práce: PhDr. Renáta Listíková, Dr.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání – Francouzský jazyk
se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce s názvem *Obraz dítěte ve vybraných dílech francouzské literatury 19. století* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 12. 7. 2019

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Renátě Listíkové, Dr. za cenné komentáře a vstřícnost. Dále děkuji své mamince za podporu a trpělivost.

ABSTRAKT

V této práci se zaměřujeme na obraz dětství ve vybraných dílech francouzské literatury devatenáctého století. Cílem práce je zjistit, nakolik obraz dětství v beletrii, konkrétně v románech *Les Misérables* od Victora Huga a *Germinal* od Émila Zoly, odpovídá skutečné podobě dětství v tomto období a jaké rozdíly nebo podobnosti v přístupu k dětem můžeme u obou autorů pozorovat. V první kapitole se proto zaměřujeme na postavení dítěte v rodině a ve společnosti devatenáctého století, předesťujeme problematiku časového vymezení dětství jako životní etapy, negativní vlivy společnosti na dítě a stinné stránky dětství v tomto období. Následně se zaměřujeme na postavení dítěte v literatuře a stručně představujeme oba autory a jejich dílo. Ve třetí kapitole se soustředíme na nejvýznamnější dětské hrdiny z obou uvedených románů a jejich charakteristiku. V závěrečné čtvrté kapitole zkoumáme, do jaké míry oba autoři zobrazují dětství v souladu s poznatky získanými z odborné literatury, a porovnáváme obě díla mezi sebou. Zjistili jsme, že příběhy dětských postav do značné míry odpovídají doloženým situacím a skutečnému životu dětí v devatenáctém století. Oba autoři, ač k dětským postavám vzhledem k rozdílnému stylu přistupují odlišně, představují ve svých románech podobné typy dětského hrdiny, kterého zobrazují v obdobných situacích.

KLÍČOVÁ SLOVA

dětství, 19. století, Victor Hugo, Émile Zola, *Les Misérables*, *Germinal*

ABSTRACT

In this thesis, we focus on the picture of childhood in selected novels of French literature of the 19th century. The objective of the thesis is to find out how much the picture of childhood presented in belles-lettres, specifically in the novel *Les Misérables* by Victor Hugo and *Germinal* by Émile Zola, corresponds to the real childhood at this time and what are the differences and similarities that we can find in both novels. In the first chapter we focus on the position of a child in family and society of the 19th century, the problem of defining childhood as a specific stage of human life, the negative impact of the society on a child and the dark sides of childhood in this century. Subsequently, we concentrate on the position of a child in literature and introduce both writers and their work. In the third chapter, we focus on the most important child characters of both novels and their characteristics. In the final, fourth chapter, we study to what extent the novels accord to the facts given by literature and we compare both novels. We concluded that the stories of child heroes correspond quite a lot to the given facts and the real life of children in the 19th century. Even though each author chose a different approach to the child characters, considering their different styles, they both introduce the same types of a child hero who lives through similar situations.

KEYWORDS

childhood, 19th century, Victor Hugo, Émile Zola, *Les Misérables*, *Germinal*

Obsah

Úvod.....	7
1 Postavení dítěte ve společnosti	9
1.1 Dětství jako badatelský problém	10
1.2 Dětství jako životní etapa.....	11
1.3 Rodina jako prostředí výchovy.....	13
1.4 Stinné stránky dětství.....	15
2 Dítě v literatuře 19. století	19
2.1 Victor Hugo	20
2.1.1 Život a dílo	21
2.1.2 <i>Les Misérables</i>	22
2.2 Émile Zola	24
2.2.1 Život a dílo	24
2.2.2 <i>Germinal</i>	27
3 Dětský hrdina v <i>Les Misérables</i> a <i>Germinal</i>	29
3.1 <i>Les Misérables</i>	29
3.1.1 Gavroche	29
3.1.2 Éponine	32
3.1.3 Cosette.....	34
3.2 <i>Germinal</i>	37
3.2.1 Catherine	37
3.2.2 Jeanlin	39
3.2.3 Alzire.....	41
3.2.4 Cécile	43
4 Srovnání.....	45
4.1 Beletrie vs. skutečnost.....	45
4.2 <i>Les Misérables</i> vs. <i>Germinal</i>	46

4.3 Společné typy dětského hrdiny v obou dílech.....	49
Závěr	52
Résumé	54
Seznam použitých informačních zdrojů	57

Úvod

Devatenácté století bylo obdobím výrazných změn, a to z hlediska literárního, politického, ekonomického i sociologického. V literatuře vznikaly nové směry jako například na počátku století romantismus, později realismus či z něj vycházející naturalismus a velkou proměnou prošla próza i poezie. Ve Francii bylo toto století revolučním, poměrně často se měnily politické systémy, a to mělo za následek celkovou neukotvenost společnosti. Tento stav se silně projevil v mezilidských vztazích: veřejných, soukromých a především rodinných. Všechny tyto skutečnosti se výrazně projeví i v beletrii. Skrze konkrétní příběhy čtenář může poznávat, jak společnost v tomto období fungovala a jaký dopad sociální i politické změny měly na jednotlivce. V této bakalářské práci bude objektem našeho zkoumání dítě.

Cílem práce je popsat, jak je ve vybraných dílech francouzské literatury devatenáctého století, tedy v románech *Les Misérables* od Victora Huga a *Germinal* od Émila Zoly, zobrazováno období dětství, jak jsou charakterizovány dětské postavy a jakým způsobem oba autoři ve svých dílech reflektují skutečné postavení dítěte v soudobé společnosti. V první kapitole se zaměříme na to, jak odborná literatura pojímá postavení dítěte ve společnosti devatenáctého století. Poukážeme na problematiku hledání pravdy o skutečné podobě dětství v daném století, vymezíme, jaké časové období bylo dětství přisuzováno, a pokusíme se definovat soudobou podobu rodiny, která pro dítě představovala vzor společnosti. Dále se zaměříme na problémy dětství devatenáctého století. Ve druhé kapitole nastíníme, jaké postavení mělo dítě v literatuře daného století, a podrobněji se budeme věnovat životu a dílu autorů vybraných románů. Ve třetí kapitole představíme jednotlivé dětské hrdiny z obou vybraných děl. Stěžejní částí práce je čtvrtá kapitola, ve které srovnáme poznatky z odborné literatury charakterizující dětství devatenáctého století a obraz dětství, který čtenáři předkládají vybrané romány, přístup É. Zoly a V. Huga k zobrazení dětství a konečně typ dětského hrdiny v obou románech. Poukážeme přitom na společné prvky i odlišnosti obou děl.

Zdroji, které byly v této práci použity, jsou české i francouzské odborné texty. V české odborné literatuře k tématu podoby dětství v devatenáctém století se těší velikému ohlasu práce Mileny Lenderové. V této práci budeme vycházet především ze dvou publikací, na kterých se M. Lenderová podílela: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*, poprvé vydáno v roce 2009, a *Radostné dětství?: Dítě v Čechách devatenáctého století* z roku 2006.

Ačkoli se tato práce bude dále zabývat výhradně dvěma výše uvedenými francouzskými romány, mnoho zajímavých a důležitých poznatků společných pro celou evropskou společnost tohoto století bylo možné načerpat i z těchto odborných publikací věnujících se českému prostředí.

Z francouzské odborné literatury je zde důležité zmínit práci francouzského historika Philippa Arièse, ke které odkazují i další autoři citovaní v této práci. Velmi důležitým zdrojem pak byl odborný článek francouzského historika Frédéric Chavauda *Gavroche et ses pairs : aspects de la violence politique du groupe infantin en France au XIXe siècle* z roku 1995, který nabízí významné informace o postavení dítěte ve francouzské revoluční společnosti a zároveň se zabývá vztahem těchto skutečností k beletrii.

Důvodem výběru právě tohoto tématu byl nejen zájem o francouzskou literaturu devatenáctého století. Hlavní motivací zde byl zájem o děti, jejich postavení ve společnosti a přístup, jaký k nim dospělí zaujímají. Lze se domnívat, že právě skrze osudy a příběhy dětských postav mohou učitelé podnítit zájem o toto období francouzské literatury i u dnešních dětí a studentů.

1 Postavení dítěte ve společnosti

Místo dítěte ve světě se v průběhu času měnilo nejen vzhledem k sociologickým změnám, ale také s ohledem na ekonomický a politický vývoj společnosti. Na otázku, jaká byla skutečná podoba dětství v devatenáctém století a dříve, neexistuje jednoznačná odpověď. Ve starší odborné literatuře můžeme pozorovat dva hlavní názorové proudy, které Lenderová označuje za takzvanou „bílou“ a „černou legendu“¹. Odborníci příklánějící se k „bílé legendě“ zastávali názor, že o dítě bylo již od středověku pečováno s láskou, rodiče mu obstarávali hračky a považovali ho za plnohodnotného člena rodiny. Naproti tomu zastánci „černé legendy“, docházeli k závěru, že děti byly obecně považovány spíše za přítěž, ze strany rodičů se netěšily veliké náklonnosti a jejich odložení nebo zabití nebylo vzácným jevem.² Nakonec odborníci přijali něco z obou „legend“, uznávají tedy jak ohled, který byl na dítě brán již od středověku, tak to, že dítěti nebylo vždy poskytováno láskyplné zázemí, rozhodně ne v takové míře jako dnes.

Většina odborných publikací, českých i zahraničních, odkazuje na práci Philippa Arièse, především na jeho publikaci *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* (*Dítě a rodinný život za starého režimu*, 1960). Ta se, jak je patrné z názvu, věnuje přímo problematice dětství, a to od středověku až do moderní doby. Ariès považuje za období, které věnuje dítěti největší pozornost, právě devatenácté století: „*Vše se odehrává, jako by každé epoše odpovídal upřednostňovaný věk a určitá periodizace lidského života: „mládí“ je privilegovaným obdobím 17. století, dětství 19., dospívání 20. století.*“³ Vzhledem k tomu, že byl zastáncem „černé legendy“, bylo s jeho publikací často polemizováno, přesto však z jeho práce vycházela většina pozdějších badatelů.

V následující kapitole nastíníme problematiku poznávání skutečné podoby dětství devatenáctého století, vymezíme dětství jako časový úsek lidského života, zaměříme se na

---

¹ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: Paseka, 2006. Fénix (Paseka), s. 9.

² Ibid.

³ ARIÈS, Philippe. *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Paris: Édition du Seuil, 1973, s. 51. Přeloženo autorkou práce, není-li uvedeno jinak. Originální verze: « *Tout se passe comme si, à chaque époque, correspondaient un âge privilégié et une périodisation particulière de la vie humaine : la « jeunesse » est l'âge privilégié du XVIIe siècle, l'enfance du XIXe, l'adolescence du XXe.* »

postavení dítěte v rodině, jejíž vývoj odpovídal vývoji společnosti, a poukážeme na nejzávažnější problémy, se kterými se děti v této době potýkaly.

1.1 Dětství jako badatelský problém

Pro badatele není snadné nalézt prameny, ze kterých by bylo možné získat jednoznačné doklady o tom, jakou podobu mělo dětství v devatenáctém století ve skutečnosti. Již od středověku vycházely publikace, jejichž hlavním tématem bylo dítě či dětství, a to především texty pojednávající o dítěti z hlediska pedagogického. Připomeňme například práci Jana Amose Komenského⁴, který chápal výchovu jako prostředek k nápravě lidstva a nalezení řádu a pravdy⁵, Françoise Rabelaise⁶, Michela de Montaigne⁷ či Jeana-Jacquesa Rousseaua⁸. Tyto publikace byly určeny hlavně rodičům a vychovatelům, například Rousseauův *Émile* je adresován prozíravým matkám, které mají kultivovat děti jako rostliny, jejichž ovoce později sklídí⁹. Obvykle bylo jejich cílem především představit ideál dítěte, tedy jak se má správné dítě v určitém období chovat, a poskytnout návod, jak takovéto „ideální“ dítě vychovat. Můžeme se z nich dozvědět, jaký byl ideál rodičů a vychovatelů v konkrétním období, případně jak se výchovné metody a cíle měnily a vyvíjely. Jako zdroje pro poznání skutečné podoby dětství v dané době ovšem mohou sloužit, pokud vůbec, jen nepřímo.

Naopak mnohem více z této oblasti prozradí ženské deníky a korespondence.¹⁰ V denících i dopisech můžeme nalézt pasáže, ze kterých lze vyčíst, jak radostnou či neradostnou událostí bylo pro rodiče narození dítěte a jak na něj pohlíželi. Z těchto i jiných pramenů, jako jsou třeba reklamní letáky, je možné zjistit, jaké lidé kupovali dětem hračky, oblečení, jaké se pro ně psaly knížky či učebnice. Můžeme si tedy vytvořit určitou představu o podobě dětství. Nic z toho ale neposkytuje možnost poznat, jak se dítě chovalo, jak jednalo v konkrétních situacích či jak samo vnímalo dětství: bylo pro něj obdobím her, bezstarostnosti či nevinnosti? Bylo mu poskytováno stejné ekonomické i emoční zázemí, jakému se obvykle těší dnešní děti? Byla by z pohledu dítěte pravdivá „černá“, nebo „bílá legenda“?

---

⁴ Jan Amos Komenský (1592–1670).

⁵ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, s. 1.

⁶ François Rabelais (1483/1494–1553).

⁷ Michel de Montaigne (1533–1592).

⁸ Jean-Jacques Rousseau (1712–1778).

⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Émile : extraits*. Paris: Larousse, 2013, s. 47.

¹⁰ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Op. cit.*, s. 15.

Vedle literatury faktu může v tomto ohledu čtenáři či badateli do jisté míry posloužit beletrie. Čtenáři je v některých dílech nabídnuta možnost pohlížet na svět dětskýma očima, vžít se do toho, co cítí dětská postava, a uvědomit si všechny klady a zápory dětství v období, ve kterém se příběh odehrává. Poskytuje nám nejen odpověď na otázku, jak společnost devatenáctého století pohlížela na dítě a dětství, ale nabízí také možný pohled z druhé strany, tedy pohled dítěte na společnost. Pro uchopení a popsání dějin dětství je právě tento dětský pohled velmi důležitý, nicméně aby byl skutečný, muselo by autorem textu být dítě. Takto se jedná pouze o představu autora o představách dítěte.

Stejně tak příběh, který se například v románu odehrává, je vždy výtvorem fantazie konkrétního autora, a i v případě, že je založen na skutečných událostech a postavy mají předobraz ve skutečných osobách, se jedná o fikci, nikoli o skutečnost. Zásadní je v tomto případě míra uvěřitelnosti a věrohodnosti příběhů, které autor čtenáři předkládá: „*Pravděpodobné není to, co je pravdivé, ale co se jím zdá být.*“¹¹ Pro posouzení relevance konkrétního díla jako zdroje historických reálií je tedy potřeba se zamyslet, jaký je záměr autora takového díla. Chce čtenáři předložit události, které se prokazatelně odehrály, poučit ho a poskytnout jednoznačné informace, nebo se snaží vytvořit vlastní postavy a příběhy, které sice nebudou skutečné, ale zasazené do reálného prostředí, situace i doby, a proto pravdivé?

V každém případě se z literatury, ať už odborné, nebo krásné, dozvídáme, že dětství v devatenáctém století vypadalo zcela jinak než dnes, a to ve všech ohledech. Některé z těchto rozdílů vycházejí z celkového technického a ekonomického pokroku společnosti a jsou na první pohled zřejmé. Jiné tak samozřejmě nevnímáme, možná proto, že si sami neuvědomujeme, v jakých oblastech a do jaké míry se společnost za poslední dvě staletí změnila.

1.2 Dětství jako životní etapa

Jedním ze zásadních rozdílů mezi pojetím dětství dnes a v devatenáctém století je jeho vymezení jako životní etapy. Již od dob Antiky byl lidský život teoreticky rozdělován na

---

¹¹ PIEGAY-GROS, Nathalie. *Le roman*. Paris: Flammarion, 2013, s. 246. Originální verze: « *Est vraisemblable non pas ce qui est vrai mais ce qui semble l'être.* »

jednotlivé etapy, například Isidor Sevillský jich v 7. století vymezil sedm¹². Období mezi narozením a dospělostí, které nás zajímá nejvíce, bylo rozděleno jak v pedagogice, tak v lékařství do tří fází: *infantia*, *pueritia* a *adolescentia*¹³. První fáze, *infantia*, trvala od narození do sedmi let věku dítěte, které bylo v této době zcela závislé na péči matky nebo chůvy. Druhá fáze, *pueritia*, trvala u dívek do dvanácti, u chlapců do čtrnácti let. V tomto období u jedince docházelo (a dochází) nejen k fyziologickým změnám, ale také ke změnám v myšlení. Plně si již uvědomoval rozdíl mezi dobrem a zlem a dokázal rozlišit, co je správné a co je „hříšné“, osvojil si tedy základní mravní zásady. Dokonce nesl i jistou právní zodpovědnost, ačkoli tresty pro nezletilé byly nižší než u dospělých zločinců. Přechodnou fází mezi dětstvím a dospělostí byla *adolescentia*, vyznačující se silnou náklonností k hříchu¹⁴. Přesný věk, kterým toto období končilo, se měnil podle období i konkrétního území, často se hovoří například o věku jednadvaceti let.

V Čechách bylo dětství po školské reformě Marie Terezie z roku 1774 určitou dobu vymezeno školní docházkou, v roce 1811 pak bylo pojetí dětství upraveno rakouským občanským zákoníkem. Podle něj dětství trvalo od narození do sedmi let. Následovalo období nedospělosti, které trvalo od osmi do čtrnácti let, a období dospívání, které jedinec prožíval od patnácti do čtyřiaadvaceti let, kdy se stal dospělým.¹⁵ Tento zákoník stejně jako středověká společnost za skutečné dětství považuje pouze období do sedmi let dítěte, jedná se tedy o poměrně krátký časový úsek.

V Riegrově *Naučném slovníku* nacházíme doklad o prodloužení tohoto období, a to do čtrnácti nebo šestnácti let u dívek a šestnácti či osmnácti let u chlapců.¹⁶ Podle *Ottova slovníku naučného* se dítětem nazývá „osoba do dokonaného sedmého roku“¹⁷, přičemž v tomto období není právně způsobilá a nemůže být ani trestně stíhána, protože si plně neuvědomuje dosah svých činů, a tedy za ně nenese odpovědnost. Zároveň je v tomto hesle zmíněn rakouský trestní zákoník z roku 1852, podle kterého dětský věk trvá až do desátého roku. Philippe Ariès za dítě také označil osobu do věku sedmi let. Toto období nazývá „la

¹² LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Op. cit.*, s. 133.

¹³ FASS, Paula S. (Editor-in-Chief). *Encyclopedia of Children and Childhood: In History and Society*. New York: Thomson Gale, 2003, s. 39–40. Heslo: „Age and Development“.

¹⁴ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914: disciplinace jako součást ochrany dětství*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012, s. 28.

¹⁵ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Op. cit.*, s. 133.

¹⁶ *Ibid.*, s. 134.

¹⁷ *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, 7. díl [online]. Praha: J. Otto, 1893, s. 626.

petite enfance“, tedy „rané dětství“, po kterém následuje „*l'âge de raison*“, tedy „věk rozumu“. ¹⁸ V této práci se vzhledem k problematickému určení hranice dětství zaměříme na všechny postavy nedospělé, konkrétně do věku osmnácti let včetně.

1.3 Rodina jako prostředí výchovy

Změny, které se odehrávají ve společnosti, dítě vnímá především prostřednictvím vlastní rodiny, ve které se všechny společenské změny odrážejí. Pohled na dětství a dítě proto úzce souvisí s historickým vývojem rodiny a změnami postavení jejích jednotlivých členů.

Narození dítěte znamenalo pro celou rodinu změnu, ovšem ne vždy k lepšímu, ačkoli „*dítě k sobě přitahuje péči, kterou jsme ještě před třiceti lety vůbec neznali*.“ ¹⁹ S jakými pocity byl nový přírůstek do rodiny přijímán, záleželo nejen na postavení rodiny ve společnosti a jejím ekonomickém zabezpečení, ale také na tom, kolik starších sourozenců novorozeně mělo. Přesto ale můžeme říct, že dítě v průběhu devatenáctého století získávalo v rodině stále významnější a nezpochybnitelnou pozici, jak potvrzuje Ernest Legouvé ve své publikaci *Les pères et les enfants au XIXe siècle (Otcové a děti v 19. století, 1907)*:

Děti dnes v rodině zastávají mnohem významnější místo: žijeme víc s nimi, žijeme víc pro ně; ať už zdvojnásobením péče a něhy, nebo shovívavostí a uvolněním autority, zabýváme se víc jejich zdravím, víc dohlížíme na jejich vzdělání, víc myslíme na jejich blaho, víc nasloucháme jejich názoru. Staly se téměř hlavními postavami domácnosti. ²⁰

Pojetí rodiny a funkce, které jí byly přisuzovány, se proměňovaly vlivem společenských, demografických i ekonomických změn. Od šestnáctého století se podle Lenderové rodinou rozuměli především rodiče a jejich svobodné děti, tvořící takzvanou

---

¹⁸ CHAUVAUD, Frédéric. Gavroche et ses pairs : aspects de la violence politique du groupe enfantin en France au XIXe siècle. *Cultures & Conflits* [online]. 1995, 18(2), 21–33, s. 3.

¹⁹ DELZONS, Louis. L'enfant et la famille. *Revue des Deux Mondes* [online]. 1907, 41(5), 166–197, s. 170. Originální verze: « ...l'enfant attire sur lui des soucis que l'on ne connaissait point, il y a trente ans. »

²⁰ LEGOUVÉ, Ernest. *Les pères et les enfants au XIXe siècle : enfance et adolescence* [online]. Paris: J. Hetzel, 1907, p. 1–2. Originální verze: « Les enfants occupent aujourd'hui une place beaucoup plus grande dans la famille : on vit plus avec eux, on vit plus pour eux ; soit redoublement de prévoyance et de tendresse, soit faiblesse et relâchement d'autorité, on s'occupe plus de leur santé, on surveille plus leur éducation, on songe plus à leur bien-être, on écoute plus leur opinion. Ils sont presque devenus les personnages principaux de la maison. »

rodinu nukleární. Hlavními funkcemi této rodiny byly funkce reprodukční, sociálněvýchovná, ekonomická, obranná a emocionální.²¹

Naplněním reprodukční funkce rodiny se v devatenáctém století rozumělo zplození potomků, kteří byli zárukou zachování rodu. Děti pro rodiče představovaly nadějnou budoucnost: v dospělosti měly převzít rodinný majetek a postarat se o své stárnoucí rodiče.²² Neplodnost proto byla vnímána jako neštěstí či trest boží, a dokonce byla uznávána jako dostatečný důvod k rozvodu²³.

Sociálněvýchovná funkce rodiny byla v průběhu devatenáctého století postupně nahrazována institucí školy, nicméně až do osmnáctého století byla pro většinu dětí rodina jedinou institucí, která je mohla připravit na život. Rodiče dětem předávali kulturní vzorce a vzory chování, v rodině probíhala veškerá socializace, a právě proto byly děti bez rodinných vazeb silně znevýhodněny.²⁴ V každé sociální vrstvě byla sociálněvýchovná funkce rodiny naplňována jinak, výchovné cíle byly voleny s ohledem na budoucí povolání dítěte a prostředí, ve kterém se bude muset prosadit.

V dnešní době je za jednu z nejdůležitějších funkcí rodiny považována funkce emocionální, ostatní funkce jsou v současnosti nahrazovány jinými institucemi, především školou a státem. V devatenáctém století tomu bylo jinak, přestože v osmnáctém století došlo k úplnému oddělení soukromého života od veřejného²⁵, a mezi členy rodiny tedy vznikal těsnější vztah. Citové vazby nebyly chápány jako nezbytné pro fungování rodiny, „*emoce hrály v rodině jen okrajovou roli, a to jak ve vztahu mezi manželi, tak ve vztahu mezi rodiči a dětmi i dětmi navzájem.*“²⁶ Emocionální funkce rodiny byla proto vnímána pouze jako sekundární.

Obranná a ekonomická funkce rodiny spočívaly především v zabezpečení dítěte. Rodiče se snažili poskytnout dítěti střechu nad hlavou a obživu a zároveň ho ochránit před nebezpečím světa mimo rodinný kruh. V dělnických rodinách se přesto na ekonomickém zabezpečení rodiny často podílely i děti, a to od velmi raného věku.

---

²¹ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009, s. 171.

²² Viz např. *Výminkáři* (1891) od Karla Václava Ráise (1859–1926).

²³ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Op. cit.*, s. 172.

²⁴ HALÍŘOVÁ, Martina. *Op. cit.*, s. 40.

²⁵ ARMENGAUD, André. L'attitude de la société à l'égard de l'enfant au XIXe siècle. In: *Annales de démographie historique*. Enfant et Sociétés [online]. Paris-La Haye: Mouton, 1973, 303–312, s. 303.

²⁶ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Op. cit.*, s. 147.

Je samozřejmé, že se způsob naplňování jednotlivých funkcí rodiny lišil v závislosti na sociální vrstvě i prostředí, ve kterém dítě vyrůstalo. Existovaly i rodiny, které fungovaly tak, jak by rodina fungovat měla, poskytovaly svým dětem výchovu, vzdělání, milující prostředí i prostor prožívat dětství, které by se blížilo tomu dnešnímu. S takovou podobou dětství se ale ve francouzské literatuře 19. století často nesetkáváme. Častěji vidíme obraz dětství v jeho syrovosti jako období s mnoha povinnostmi a málo právy, kdy mnohdy nebyly naplněny základní biologické, emoční ani sociální potřeby dítěte.

1.4 Stinné stránky dětství

Nejproblematictější byla situace v nejnižší a nejchudší vrstvě společnosti, kde rodiče často neměli prostředky, aby se o své potomky mohli postarat. Výsledkem nedostatečného nebo nevhodného rodinného zázemí mohla být dětská práce, prostituce nebo fyzické i psychické strádání. Složitá byla také situace dětí nemanželských, které celý život žily se stigmatem hříchu spáchaného někým jiným, nebo sirotků, kteří byli závislí na často nedostatečné péči společnosti. Ani dětství malých měšťanů ale nebylo jen příjemné a radostné.

V nejchudších společenských vrstvách se od dětí očekávalo, že se zapojí do péče o domácnost, jakmile to bude možné. Chudé rodiny se o dítě plně staraly nejméně do věku pěti let, později ale očekávaly, že začne pracovat a pomůže rodině vydělávat na živobytí.²⁷ V průběhu devatenáctého století proto vcházely v platnost zákony, které měly dětskou práci omezit nebo jí zcela zabránit. Ochrana dítěte podle těchto zákonů ale byla nedostatečná, například francouzský zákon z roku 1841 sice zakazuje do továren přijímat dětské pracovníky, ale pouze ty mladší osmi let²⁸. V Rakouském císařství bylo běžné, že děti pracovaly deset až dvanáct hodin denně²⁹. Pro rodinu byla finanční pomoc potřebná, pro zaměstnavatele dítě představovalo velmi levnou pracovní sílu, a proto se dětská práce omezovala jen těžko a pomalu.

---

²⁷ FASS, Paula S. (Editor-in-Chief). *Op. cit.*, s. 893. Heslo: „Work and poverty“.

²⁸ CURMER, Léon a Pierre BOUTTIER. *Les Français peints par eux-mêmes : encyclopédie morale du dix-neuvième siècle*. 2. Paris: Omnibus La Découverte, 2004, s. 1088.

²⁹ FELLNER, Sabine a Katrin UNTERREINER. *Dětství v dobách císařství: domeček pro panenky a cínoví vojáčky*. Přeložil Pavla LUTOVSKÁ. Praha: Euromedia Group, 2014, s. 95.

Dalším velmi negativním, ale bohužel častým jevem bylo nejen v devatenáctém století sexuální obtěžování dětí. Chudé dělnické rodiny běžně žily v malých bytech a sourozenci často sdíleli nejen pokoj, ale i postel. Před dětmi v těchto rodinách nezůstalo nic utajeno a velmi brzy se dostaly do kontaktu se sexuálním životem svých rodičů či starších sourozenců, což mělo vliv na jejich „mravní výchovu“. Mladé dívky se často stávaly obětmi sexuálních útoků ze strany rodinných příslušníků, ovšem nejen jich. Chudé dělnické rodiny si k sobě často braly nájemníky, jejichž finanční příspěvek na bydlení byl vítanou pomocí do rodinného rozpočtu.³⁰ Přítomnost cizího člověka ale představovala zásah do soukromí, proti kterému se děti a dospívající dívky nemohly nijak bránit, a vzhledem k tomu, v jak těsném kontaktu žili, nebylo obtěžování ze strany nově příchozích ničím výjimečným. Oběti sexuálních útoků se navíc nedočkaly velkého zastání ze strany rodičů, především byl-li agresorem otec.

Celková nevzdělanost, menší morální zábrany i snaha vydělat peníze jakýmkoli způsobem mohly vést až ke krajní podobě bídy – dětské prostituci. Mladé dívky se snadno stávaly obětmi kuplířek právě proto, že jim chybělo dostatečné vzdělání a rodinné zázemí, nebo samy brzy přišly na to, že je pro ně prostituce nejsnazší a nejvýhodnější možností výdělků.³¹ Nedostatečná výchova, veliká volnost a nevhodné vedení způsobovaly, že dívkám chyběly zábrany a zřejmě i celková představa o tom, jak by měl život skutečně vypadat. Pokud se samy v dětství nesetkaly s normálním přístupem a nikdo jim neposkytl vhodné vzory chování, nedostaly nikdy možnost poznat, kde je hranice mezi přijatelným a nevhodným jednáním.

Zdrojem stresu mohla pro dítě být i velmi přísná výchova a tresty jak fyzické, tak psychické. Psychické trestání bylo realizováno především strašením, ať už nadpřirozenými bytostmi, jako jsou strašidla, nebo přírodními jevy jako například bouřka.³² Ještě ve dvacátém století byla výchova autoritativní a hlavní slovo v rodině měl otec. Dítě často k rodičům nemělo bezprostřední vztah nebo silné citové pouto. Otec přes den pracoval a večer po práci odpočíval, případně trestal neposlušné dítě. Jeho autorita vzbuzovala u potomka spíše strach či až posvátnou úctu, budoval se takzvaný „kult otce“³³. Matka byla hlavně v měšťanských

---

³⁰ Viz např. *Germinal*, kde tímto způsobem žil Étienne u Maheuových.

³¹ FELLNER, Sabine a Katrin UNTERREINER. *Op. cit.*, s. 105.

³² RÝDL, Karel. Dítě a dětství v historickém vývoji. In: *Dítě předškolního věku dříve a dnes*. Praha: UK v Praze, Pedagogická fakulta, 2008, 13–17, s. 15.

³³ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Op. cit.*, s. 153.

rodinách a ve vyšších společenských vrstvách nahrazována chůvou nebo kojnou, na kterou se dítě upnulo spíše než na matku.

Je zajímavé, že právě přísná výchova vyvolávala v dětech z měšťanských rodin závist vůči dětem z rodin chudých³⁴. Malí měšťané viděli, jak si děti dělníků hrají na ulici, a záviděli jim jejich volnost. Na děti z vyšších společenských vrstev byly často kladeny velmi vysoké nároky: musely se vzdělávat v mnoha oborech, hrát na hudební nástroj, umět kreslit či skládat básně, aby později obstály ve společnosti. Ačkoli práce ve fabrikách musela být mnohem náročnější a dopad, který měla na psychiku i fyzické zdraví dítěte, musel být mnohem větší, nesmíme zapomínat, že: „*Pracovat, abychom pomohli svému otci uživit rodinu, nebo pracovat a přispět tím k triumfu mateřské marnivosti: stále je to práce.*“³⁵

Složité postavení mělo také dítě, které se narodilo mimo „manželské lože“, tedy dítě nelegitimní. Děti, jejichž otec byl neznámý, byly ve společnosti vnímány jako méněcenné a neměly stejná práva či možnosti jako děti manželské.³⁶ Pravděpodobně právě proto nebylo zabití či odložení dítěte ničím výjimečným, oba tyto skutky však byly jako prohřešky proti desateru velmi přísně trestány. Vražda novorozence byla navíc církví vnímána jako dvojitý hřích.³⁷ Nejednalo se jen o vraždu, ale také o znemožnění křtu, který byl vnímán jako vstup do křesťanské komunity i přijetí do komunity obce³⁸. Součástí učení katolické církve bylo také přesvědčení, že „nekřtěnátko“ po smrti zůstávají v očistci, protože jejich duše jako duše nekřesťanů nemohou do ráje. Tresty za odložení dítěte se lišily podle toho, kam bylo dítě odloženo (mezi odpad nebo ke dveřím kláštera, kde byla jistota, že bude dítě rychle nalezeno a někdo se o něj postará). Tito nalezcí byli ve Francii označováni za „*les enfants de la patrie*“³⁹, tedy za „děti vlasti“, protože zodpovědnost za ně přešla po Velké francouzské revoluci z církve na stát. Matka kromě toho často vnímala své nemanželské dítě jako živoucí důkaz vlastního hříchu a důvod společenského opovržení, což značně poznamenalo její vztah k němu.

---

³⁴ FELLNER, Sabine a Katrin UNTERREINER. *Op. cit.*, s. 8.

³⁵ CURMER, Léon a Pierre BOUTTIER. *Op. cit.*, s. 730. Originální verze: « *Travailler pour aider son père à vivre ou travailler pour concourir au triomphe de la vanité maternelle : c'est toujours travailler.* »

³⁶ Viz např. *Úlomky žuly* (1902) od Terézy Novákové (1853–1912). V povídce Na faře II se dívka se dozvěděla, že je nemanželským dítětem, až ve chvíli, kdy si ji kvůli chybějícímu záznamu o otci v matrice její milý odmítl vzít.

³⁷ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Op. cit.*, s. 283.

³⁸ CRUBELLIER, Maurice. *Histoire culturelle de la France : XIXe–XXe siècle*. Paris: Armand Colin, 1974, s. 55.

³⁹ ARMENGAUD, André. *Op. cit.*, s. 307.

Do života dětí v devatenáctém století se výrazně promítala i sociální a politická nestabilita. Ve Francii byla situace dětí obecně složitější než v Čechách, a to především u nižších společenských vrstev a chudiny. Od počátku devatenáctého století do roku 1900 se ve Francii vystříдалo sedm politických režimů.⁴⁰ Dopad celkového nedostatku pevného řádu zasáhl i děti, a to hlavně ve městech, kde byly blíže politickému dění, do kterého se nezřídka samy zapojovaly. Na předměstích i v centrech velkých měst vznikaly dětské skupiny, které od rodinných příslušníků nebo ostatních členů společenství přejímaly politické názory a angažovaly se v politických aktivitách, aniž by se o ně zajímaly autority nebo úřady. Postupem času se děti začaly zapojovat i přímo do bojů na barikádách, především v letech 1832, 1848 a 1871, kde nahrazovaly padlé spolubojovníky a samy byly zabíjeny.⁴¹ Vzniká zde tedy zcela nový typ dětství malého bojovníka a archetyp „*dítěte barikád*“⁴².

Můžeme shrnout, že ačkoli již od dob Antiky bylo pojmem dětství označováno období minimálně do věku sedmi let, často i mnohem mladší děti musely alespoň v některých ohledech přijmout roli dospělého člověka. Jednalo se především o děti z nejnižších společenských vrstev, o které se nemohla postarat rodina, ať už z nedostatku finančních prostředků, nebo z důvodu úmrtí jednoho nebo obou rodičů a absence jiného příbuzenstva. V průběhu devatenáctého století sice vycházely zákony, které měly dětem život usnadnit, zajistit jim ochranu a lepší životní podmínky, potřeba výdělků ale těmto snahám bránila. Sami rodiče často posílali své děti pracovat proto, že bez jejich příspěvku do rodinného rozpočtu by rodina nemohla přežít. I proto se na tuto situaci snažili poukázat spisovatelé ve svých dílech, která byla čtena širokou veřejností. V literatuře, na kterou se zaměříme v následující kapitole, se tedy silně odráží prvky skutečnosti, a to i v případě, že se nejedná jen o díla realistického směru.

---

⁴⁰ LAGARDE, André a Laurent MICHARD. *XIXe siècle : les grands auteurs français du programme*. Paris: Bordas, 1985, s. 7.

⁴¹ CHAUVAUD, Frédéric. *Op. cit.*, s. 4–5.

⁴² Ibid, s. 7. Originální verze: « *un gamin des barricades* ».

2 Dítě v literatuře 19. století

Devatenácté století ve Francii bylo obdobím velikých změn, a to nejen politických a sociálních. Docházelo ke stále novým vědeckým i technickým objevům a nová témata se logicky objevovala i v literatuře. Vyvíjely se nové literární směry, z nichž nejdůležitějšími jsou v próze romantismus, realismus a z něj vycházející naturalismus. Spisovatelé se zajímali o společenskou situaci své doby, čímž navázali na tradici století osmnáctého, a upozorňovali na problémy společnosti i ve svých dílech.

Stejně jako v rodině a ve společnosti, i v literatuře dítě v průběhu devatenáctého století získalo mnohem významnější postavení, než jakému se do té doby těšilo. Dětské postavy se v beletrii stávaly hlavními, měly vlastní dějové linie a byly hybateli děje. Spisovatelé se o děti zajímali i z jiného pohledu než pedagogického a považovali je za stejně významnou součást společnosti jako dospělé.

*Vděčíme-li za něco současným básníkům a spisovatelům, pak zejména za to, že pomohli u literárního publika vytvořit atmosféru nakloněnou citovým projevům, které učiní lidská srdce vnímavými k půvabům dětství a přívětivosti domova.*⁴³

Ve většině beletristických děl z devatenáctého století můžeme najít alespoň jednu dětskou postavu, která je zásadní pro děj i celkový smysl díla. Obraz dětství, který literatura poskytuje, se liší podle autorova stylu, což je nutné brát v úvahu, chceme-li si utvořit názor na skutečnou podobu dětství v tomto období. Typickým příkladem zidealizovaného obrazu dětství může být zobrazení dětských postav v *Babičce* (1855) Boženy Němcové, především inteligentní, poslušné a chápavé Barunky. Podobnou podobu šťastného dětství v klidném venkovském prostředí nacházíme i v Holečkových *Našich*⁴⁴, především v části *Frantík a Bartoň*. Ze světové literatury zde můžeme připomenout román Marka Twaina *The Adventures of Tom Sawyer* (*Dobrodružství Toma Sawyera*, 1876).

Skrze dětské postavy mohli ale autoři také poukázat na problémy, kterým děti ve společnosti čelily, a snažit se podpořit zlepšení jejich situace. Příkladem tohoto opačného pojetí dětství může být z české literatury naturalistická povídka *Kuře melancholik* (1889)

⁴³ DE BOER, Joseph Petrus Christiaan. *Victor Hugo et l'enfant* [online]. Wassenaar: H. J. Dieben, 1933, s. 7. Originální verze: « S'il doit quelque chose aux poètes et écrivains contemporains, c'est tout au plus qu'ils l'ont aidée à créer chez le public littéraire une atmosphère propice aux effusions que font naître dans le cœur humain les attraits de l'enfance et les douceurs du foyer. »

⁴⁴ 12 svazků, vydáváno od roku 1897 do roku 1930.

Josefa Karla Šlejhara. Velmi výrazně je tento pohled na dítě využíván i v literatuře světové. Z francouzské literatury připomeňme Nanu, jejíž neradostné dětství je vykresleno v románu *L'Assomoir* (*Zabiják*, 1877), sedmé knize Zolova projektu Rougon-Macquart. Jednou z nejvýraznějších literárních dětských postav devatenáctého století se pak stal hlavní hrdina románu *Oliver Twist* (1838) od Charlese Dickense. Dickens v románu velmi realisticky vykresluje prostředí londýnské nejnížší společenské vrstvy a upozorňuje na špatnou situaci a kruté životní podmínky sirotek. Samotná postava Olivera Twista je nicméně silně idealizovaná, podobně jako malá Jane Eyre ve stejnojmenném románu z roku 1847 od anglické spisovatelky Charlotte Brontë.

V následujícím textu se zaměříme na dva francouzské romány, *Les Misérables* od Victora Huga a *Germinal* od Émila Zoly, přiblížíme život a tvůrčí vývoj obou autorů a charakterizujeme obě jmenovaná díla i obraz dětství, který čtenáři předkládají. Důvodů výběru těchto dvou děl je několik. Oba romány patří mezi vrchol francouzské i světové literatury a zároveň jsou považovány za nejuznávanější díla svých autorů. Proto je zajímavé s nimi pracovat a všimnout si všech prostředků a postupů, které autoři využívají. Oba romány se od sebe v mnoha ohledech liší, každý z autorů volí jiné literární postupy a zaměřuje se na jiné aspekty lidského života. Romantický román *Les Misérables* klade důraz na důležitá životní rozhodnutí, zvraty a náhody, naturalistický román *Germinal* přibližuje čtenáři život lidí utlačovaných systémem, kteří musí na svou obranu sáhnout ke krajním řešením. Romány ale mají i mnoho společného – oba jsou zaměřené především na nižší společenskou vrstvu, je tedy možné sledovat, jak ke stejné problematice různí autoři přistupují. Jak v *Les Misérables*, tak v *Germinal* přitom můžeme najít množství dětských postav s zpracovanými osudy.

2.1 Victor Hugo

Victor Hugo, narozený roku 1802, patří mezi celosvětově uznávané a obdivované autory. Jeho výjimečnost spočívá kromě jiného i v rozmanitosti jeho tvorby, byl autorem románů, divadelních her ve verších i v próze, ale i lyrické, epické či satirické poezie.

2.1.1 Život a dílo

Od počátku své literární tvorby byl Hugo vůdčí osobností romantismu, již v roce 1822 vydal svou první sbírku básní *Les Odes (Ódy)*, v jejíž předmluvě z roku 1826 definoval romantickou poezii jako intimní záležitost: „*Básník má mít jen jeden model, přírodu; jen jednoho vůdce, pravdu. Nemá psát dle toho, co již bylo napsáno, ale svou duší a svým srdcem.*“⁴⁵ O rok později vyšel Hugův první román *Han d'Islande (Han z Islandu)*, (1823). Velký rozruch vyvolalo v roce 1827 jeho romantické drama *Cromwell*, které bylo vzhledem k rozsahu považováno za nehratelné a poprvé bylo uvedeno až v roce 1927⁴⁶. Důležitější než drama samotné byla v tomto případě autorova předmluva. Hugo se zde zcela otevřeně stavěl proti striktním pravidlům klasicistního divadla a definoval novou podobu divadla romantického. Následná premiéra romantického dramatu *Hernani* (1830) vyústila až v literární revoluci, kdy se na Hugovu stranu proti kritikům postavili mladí romantici jako například Nerval⁴⁷.⁴⁸ V následujících letech slavil Hugo úspěchy s divadelními hrami, mezi nejoceňovanější patří drama ve verších *Ruy Blas* (1838), v poezii i jako romanopisec, a to díky historickému románu *Notre-Dame de Paris (Chrám Matky Boží v Paříži)*, vydanému v roce 1831.

Velikým zvratem v Hugově osobním životě byla smrt jeho nejstarší dcery Léopoldine, která se krátce po svatbě roku 1843 utopila i se svým manželem. Hugo, který byl právě na cestách, se tuto zprávu dozvěděl z novin.⁴⁹ Nešťastnou událostí byl silně zasažen a na čas se stáhl z literárního života. Později vzpomínce své dcery věnoval několik básní publikovaných například ve sbírce *Les Contemplations (Kontemplace)*, (1856).

Ve čtyřicátých letech se Hugo začal stále výrazněji zapojovat do politického dění ve Francii. Roku 1845 byl jmenován senátorem a otevřeně podporoval kandidáta na prezidenta Louise-Napoléona, který byl 20. prosince 1848 jednohlasně zvolen prvním prezidentem francouzské republiky.⁵⁰ Později se ale Hugo začal stále více přiklánět k politickým názorům levice a po převratu v prosinci roku 1851 musel na rok odejít do exilu do Bruselu, kde napsal

---

⁴⁵ HUGO, Victor. *Odes et ballades* [online]. Paris: Librairie Hachette, 1875, s. 27. Originální verze: « *Le poète ne doit avoir qu'un modèle, la nature ; qu'un guide, la vérité. Il ne doit pas écrire avec ce qui a été écrit, mais avec son âme et avec son cœur.* »

⁴⁶ VAN TIEGHEM, Victor. *Dictionnaire de Victor Hugo*. Paris: Larousse, 1969, s. 80.

⁴⁷ Gérard de Nerval (1808–1855).

⁴⁸ GROSSIORD, Sophie. *Victor Hugo : Et s'il n'en reste qu'un...* Paris: Gallimard, 1998, s. 46.

⁴⁹ VAN TIEGHEM, Victor. *Op. cit.*, s. 126.

⁵⁰ DUBY, Georges. *Histoire de la France : des origines à nos jours*. Paris: Larousse Bordas, 1997, s. 628.

pamflet *Napoléon-le-Petit* (*Napoleon Malý*, 1852). V prosinci roku 1852 pak Louis-Napoléon, nyní nazývaný Napoléon III., svrhl republiku a prohlásil se za císaře Francie.⁵¹ Následující tři roky Victor Hugo strávil na ostrově Jersey a od roku 1855 do roku 1870 žil na ostrově Guernesey.⁵² Zde dokončil svá nejvýznamnější díla: již zmíněnou sbírku *Les Contemplations*, eposej ve verších *La Légende des Siècles* (*Legenda věků*, 1859), rozsáhlý román *Les Misérables* (*Bídníci*, 1862), román *Les Travailleurs de la Mer* (*Dělníci moře*, 1866) a román odehrávající se v Anglii osmnáctého století *L'Homme qui rit* (*Muž, který se směje*, 1869). V roce 1870 se po vyhlášení republiky 5. září již jako proslulý spisovatel vrátil do své vlasti, kde se opět aktivně zapojil do politického dění, roku 1871 byl zvolen poslancem a roku 1876 senátorem.⁵³ Victor Hugo zemřel 22. května roku 1885 v Paříži. Důkazem jeho vážnosti je fakt, že v den jeho pohřbu, kterého se zúčastnily davy obdivovatelů, byl vyhlášen státní smutek a jeho ostatky byly uloženy v pařížském Panthéonu.⁵⁴

Pro své názory se Hugo stal vzorem pro levicové revolucionáře. Ve svých románech poukazoval na sociální bídu a špatné životní podmínky nižších vrstev, jak můžeme pozorovat i v románu *Les Misérables*. Byl také odpůrcem trestu smrti, což dal jasně najevo v tezovém románu *Le Dernier jour d'un condamné* (*Poslední den odsouzení*, 1829). Hugovo dílo mu přineslo již za jeho života velikou úctu a ocenění.

2.1.2 *Les Misérables*

Pětidílný román *Les Misérables*, vydaný roku 1862, je Hugovým nejvýznamnějším, celosvětově proslulým dílem. Počátky práce na tomto románu sahají až do roku 1845, kdy Hugo začal psát dílo *Les Misères* (*Utrpení*), které později přepracoval na *Les Misérables*.⁵⁵ Již v předmluvě tohoto sociálního románu dává čtenáři jasně najevo, co je jeho záměrem a s jakým cílem román psal:

Pokud ve jménu zákona a mravů potrvá společenská kletba, která uměle vytváří peklo přímo ve středu civilizace a přimíchává lidskou osudovost k osudu, jenž je božský; pokud nebude rozřešen trojí problém našeho věku: aby zproletarizovaný muž nebyl ponižován

---

⁵¹ DUBY, Georges. *Op. cit.*, s. 639–640.

⁵² LAGARDE, André a Laurent MICHARD. *Op. cit.*, s. 155.

⁵³ *Ibid.*, s. 156.

⁵⁴ GROSSIORD, Sophie. *Op. cit.*, s. 126.

⁵⁵ VAN TIEGHEM, Victor. *Op. cit.*, s. 152–153.

*pod lidský obraz, aby hlad nenutil ženu k morálnímu úpadku, aby tmářství nezbídačovalo děti; pokud v určitých vrstvách bude možné, aby společnost dávala člověka; jinými slovy a z hlediska ještě širšího, pokud na světě nepominou nevědomost a bída, nebudou knihy tohoto druhu bez užitku.*⁵⁶

Zde je vidět, že Hugo dává osudu dítěte stejnou váhu jako osudu dospělých, soustředí se rovnocenně na muže, ženu i dítě. Za to, co dítě ničí, považuje především nerovnost mezi jednotlivými společenskými třídami, zneužití dítěte jako pracovní síly a nedostatečné vzdělávání společnosti.⁵⁷ V románu jsou detailně zobrazeny především děti z nejnižší společenské vrstvy, jejichž osud je obvykle tragický, protože jsou společností zavrženy a není jim z její strany poskytnuta žádná výchova ani pomoc.

Ve snaze poukázat na zmíněné tři základní problémy společnosti první třetiny devatenáctého století předkládá Hugo čtenáři několik příběhů postav z různých sociálních vrstev a prostředí, které se prolínají. V každém prostředí, ať už se jedná o pařížské salóny, chudinské čtvrti, klášter či odpadní stoky pod Paříží, se čtenář setkává s jinou sociální skupinou a s ní souvisejícími společenskými problémy. Patrná je zde hranice mezi jednotlivými společenskými vrstvami, která se zdá být nepřekonatelnou, pokud se chce člověk vyšplhat po společenském žebříčku výš, cesta ke dnu je ale velmi snadná⁵⁸.

Vzhledem k rozsahu románu nabízí autor čtenáři širokou škálu lidských charakterů. Přestože se zde vyskytuje i mnoho postav epizodních, nemůžeme o žádné z nich říct, že je nedůležitá. Hugo totiž dokázal skrze nejnepatrnější příhody názorně ukázat, že všichni společně tvoříme jeden příběh, veškerá rozhodnutí a zdánlivě zanedbatelné skutky vytvářejí historii. Na rozdíl od románů realistických či naturalistických Hugo v *Les Misérables* pracuje s postavami prototypickými, každá z nich tedy kromě vlastního příběhu nese i břímě osudu

---

⁵⁶ HUGO, Victor. *Bídící I*. Praha: Odeon, 1984, předmluva. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (1). Paris: Bookking International, 1996, předmluva: « *Tant qu'il existera, par le fait des lois et des mœurs, une damnation sociale créant artificiellement, en pleine civilisation, des enfers, et compliquant d'une fatalité humaine la destinée qui est divine ; tant que les trois problèmes du siècle, la dégradation de l'homme par le prolétariat, la déchéance de la femme par la faim, l'atrophie de l'enfant par la nuit, ne seront pas résolus ; tant que, dans certaines régions, l'asphyxie sociale sera possible ; en d'autres termes, et à un point de vue plus étendu encore, tant qu'il y aura sur la terre ignorance et misère, des livres de la nature de celui-ci pourront ne pas être inutiles.* »

⁵⁷ DE BOER, Joseph Petrus Christiaan. *Op. cit.*, s. 190.

⁵⁸ Viz příběh Fantine.

celé sociální skupiny, kterou zastupuje⁵⁹. Výrazným romantickým prvkem románu je také skutečnost, že každá z hlavních postav dospěje v průběhu románu do situace, kdy se její romantické představy a sny o světě střetávají s realitou.

Román je považován za nadčasový, a to především proto, že v sobě obsahuje vše – lásku, nenávist, ctnost, vinu i odpuštění. Ačkoli se zabývá velmi závažnými společenskými problémy, není jen tragickou ukázkou života na dně společnosti. Nese v sobě příslib lepší budoucnosti, pokud ovšem pomine nevědomost a bída. Hugo se zaměřuje především na dobro, které u něj vítězí nad zlem.

*Kniha, kterou má v tuto chvíli čtenář před očima, je od začátku až do konce (...) cestou od zla k dobru, od nespravedlivosti ke spravedlnosti, od falše k pravdě, od temna ke světlu, od hltavosti k svědomí, od hniloby k životu, od zhovadilosti k povinnosti, od pekla k nebesům, od nicoty k Bohu. Východisko je hmota; cíl je duše. Hydra na začátku, na konci anděl.*⁶⁰

2.2 Émile Zola

Émile Zola, narozen roku 1840, je dnes považován za jednoho z nejvýraznějších a nejdůležitějších představitelů literárního směru nazývaného naturalismus, který ovlivnil mnoho dalších autorů, a to i z řad českých spisovatelů.

2.2.1 Život a dílo

Začátek literární činnosti nebyl pro Zolu jednoduchý, jeho první dílo *Contes à Ninon* (*Povídky Ninoně*) bylo různými nakladateli třikrát odmítnuto, po vydání v roce 1864 ale nakonec zaznamenalo úspěch i u kritiků.⁶¹ Po prvotním okouzlení díly romantiků Huga a Musseta⁶² se Zola začal přiklánět k realismu, jak sám píše v dopise Valabrègueovi⁶³:

---

⁵⁹ Fantine: ctnostná prostitutka, Jean Valjean: napravený hříšník, Myriel: „Lidumil“, Marius: mladý revolucionář, Cosette: krásná nevinná dívka, Éponine: dívka společností svržená na dno, Thénardier: záporná postava, Javert: pochybující muž zákona, Gavroche: malý dospělý.

⁶⁰ HUGO, Victor. *Bídníci II*. Praha: Odeon, 1984, s. 516. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (3). Paris: Bookking International, 1996, s. 293: « *Le livre que le lecteur a sous les yeux en ce moment, c'est, d'un bout à l'autre (...) la marche du mal au bien, de l'injuste au juste, du faux au vrai, de la nuit au jour, de l'appétit à la conscience, de la pourriture à la vie, de la bestialité au devoir, de l'enfer au ciel, du néant à Dieu. Point de départ : la matière, point d'arrivée : l'âme. L'hydre au commencement, l'ange à la fin.* »

⁶¹ BERNARD, Marc. *Zola*. Paris: Seuil, 1988, s. 15.

⁶² Alfred de Musset (1810–1857).

„Všechny mé sympathie (...) jdou ke stylu realistickému; uspokojuje můj rozum a cítím v něm nesmírné krásy trvalosti a pravdy.“⁶⁴ Obdivoval tvorbu Balzaca⁶⁵, Flauberta⁶⁶, jehož *Madame Bovary* (Pani Bovaryová, 1857) považoval za první naturalistický román⁶⁷, či Stendhala⁶⁸, přesto zašel ve svém díle dál.

Již v románu *Thérèse Raquin* (Tereza Raquinová, 1867) můžeme pozorovat prvky naturalismu. Zola se zaměřil na lidskou fyziologii, člověka viděl jako bytost složenou z orgánů, jejíž duše je zcela ovlivňována smysly⁶⁹. Ve svých románech využíval vědecké metody francouzského lékaře a biologa Clauda Bernarda, jehož práci zaměřenou na fyziologii a dědičnost se silně inspiroval. Nepovažoval duši za něco tělu nadřazeného, ale naopak tělo i duši řadil vedle sebe jako rovnocenné složky lidské bytosti. Tento v literatuře nový prvek se ne vždy setkal s kladným přijetím, Zola sám ale jeho údajnou nedostatečnou literárnost bránil: „Ptáte se: ‚Co je tato úzkoprsost ducha, která ochuzuje umění?‘ – Tato úzkoprsost je láska k pravdě, rozšíření vědy.“⁷⁰ Hlavní hnací silou postav v Zolových románech nejsou vznešené cíle a sny, ale základní lidské potřeby ovlivněné nejen fyziologií dané postavy, ale i prostředím, ve kterém se nachází, a konkrétní situací. Jeho záměrem je ukázat na jednotlivých postavách, jak lidské tělo a lidská mysl funguje. V teoretickém díle *Le Roman expérimental* (Experimentální román, 1881), jedné z doktrín naturalistické školy, uvádí Zola:

Člověk metafyzický je mrtvý, všechno naše vědění se mění s člověkem fyziologickým. Hněv Achillův, láska Didionova zůstanou bezesporu malbami nekonečně krásnými; ale

---

⁶³ Antony Valabrègue (1844–1900).

⁶⁴ ZOLA, Émile. *Correspondance : les lettres et les arts* [online]. Paris: Charpentier, 1908, s. 21. Originální verze: « Toutes mes sympathies (...) sont pour l'Écran réaliste ; il contente ma raison, et je sens en lui des beautés immenses de solidité et de vérité. »

⁶⁵ Honoré de Balzac (1799–1850).

⁶⁶ Gustave Flaubert (1821–1880).

⁶⁷ ZOLA, Émile. *Les Romanciers naturalistes : Balzac – Stendhal – Gustave Flaubert – Edmont et Jules de Goncourt – Alphonse Daudet – les romanciers contemporains*. Paris: Charpentier & Fasquelle, 1893, s. 125–126.

⁶⁸ Stendhal (1783–1842).

⁶⁹ ZOLA, Émile. *Les Romanciers naturalistes*, s. 89.

⁷⁰ ZOLA, Émile. *Correspondance*, s. 168. Originální verze: « Vous demandez : « Qu'est-ce donc que cette étroitesse d'esprit qui appauvrit l'art ? » – Cette étroitesse, c'est l'amour du vrai, l'élargissement de la science. »

*potřeba nás nutí analyzovat hněv a lásku a přesně vidět, jak vášně v lidské bytosti fungují.*⁷¹

V roce 1871 vyšel román *La Fortune des Rougon* (*Šťěstí Rougonů*), první část Zolova nejznámějšího a zcela výjimečného díla, projektu Rougon-Macquart. Soubor dvaceti románů s podtitulem „Histoire naturelle et sociale d’une famille sous le second Empire“, tedy „Přírodní a společenské dějiny jednoho rodu za Druhého císařství“, sleduje příběhy pěti generací tohoto rodu.⁷² Vzhledem k tomu, že se každý z románů odehrává v jiném prostředí, nabídl Zola čtenáři průřez pohledů do všech společenských vrstev, a to jak ve městě, tak na venkově nebo například v hornickém městě na severu Francie. V následujících dvaadvaceti letech vydával přibližně jeden román ročně, poslední díl série byl publikován v roce 1893.

Po dokončení projektu Rougon-Macquart napsal Zola ještě tři romány, *Lourdes* (*Lurdy*, 1894), *Rome* (*Řím*, 1896) a *Paris* (*Paříž*, 1897), tvořící sérii „Trois Villes“ („Tři města“). Ke konci devadesátých let Zolův život silně ovlivnila Dreyfusova aféra⁷³, zásadní zvrat pak nastal v roce 1898. Po publikaci článku *J’accuse...!* (*Žaluji...!*), ve kterém se stavěl na Dreyfusovu stranu, byl Zola odsouzen k ročnímu vězení, a proto na jedenáct měsíců raději odešel do Anglie.⁷⁴ Po návratu začal psát sérii „Quatres Évangiles“ („Čtyři evangelia“), poslední díl ale již nestihl napsat.

Émile Zola zemřel 29. září roku 1902 v Paříži. Anatole France⁷⁵ na jeho pohřbu pronesl smuteční řeč, ve které dal jasně najevo, co Zola znamenal již pro své současníky, a předznamenal, jak výrazným způsobem ovlivní i následující generace spisovatelů. Ve své řeči pronesl, že Zola „*pocitil svou vlast a svět nesmírným dílem a velikým činem.*“⁷⁶

---

⁷¹ ZOLA, Émile. *Le roman expérimental* [online]. 5. ed. Paris: G. Charpentier, 1881, s. 52–53. Originální verze: « *L’homme métaphysique est mort, tout notre terrain se transforme avec l’homme physiologique. Sans doute la colère d’Achille, l’amour de Didion, resteront des peintures éternellement belles ; mais voilà que le besoin nous prend d’analyser la colère et l’amour, et de voir au juste comment fonctionnent ces passions dans l’être humain.* »

⁷² LAGARDE, André a Laurent MICHARD. *Op. cit.*, s. 484.

⁷³ Alfred Dreyfus (1859–1935), francouzský důstojník židovského původu, byl křivě obviněn z velezrady.

⁷⁴ BERNARD, Marc. *Op. cit.*, s. 124–125.

⁷⁵ Anatole France (1844–1924).

⁷⁶ Originální verze: « (...) *il a honoré sa patrie et le monde par une œuvre immense et par un grand acte.* » Dostupné z: https://fr.wikisource.org/wiki/%C3%89loge_fun%C3%A8bre_d%E2%80%99%C3%89mile_Zola.

2.2.2 *Germinal*

Germinal, vydaný roku 1885, je třináctým románem o historii rodu Rougon-Macquart. V tomto románu Zola ukazuje situaci francouzských horníků, jejich životní a pracovní podmínky i jejich nerovný boj s vyšší vrstvou společnosti, již jsou utlačováni. Aby zápletky, postavy i prostředí působily věrohodně, Zola se na tento román velmi pečlivě připravoval v Anzin, kde roku 1884 proběhla stávka horníků⁷⁷. Mohl zblízka studovat nejen průběh stávky, ale také všechny pracovní postupy, podmínky, bezpečnost při práci či sociální zabezpečení horníků.

Hlavními postavami románu jsou právě horníci, kteří si tvrdou práci v dolech nevydělají ani na základní životní potřeby. Jejich nadřízení a správa dolů jim navíc neustále zhoršují pracovní podmínky a vyhýbají se zodpovědnosti za pracovní úrazy, a právě proto se horníci snaží prostřednictvím stávky vybojovat pro sebe a své následovníky lepší život. V jejich čele stojí Étienne Lantier, syn Gervaise Macquart, známé z románu *L'Assomoir*. Stěžejní roli hraje v románu desetičlenná rodina Maheuových, u které Étienne bydlí a díky níž pronikne do hornického prostředí a nechá se jím strhnout.

V tomto Zolově vrcholném díle se velmi silně projevuje autorův naturalistický styl, Zola se snaží dosáhnout naprosté, ničím nepřikrášlované pravdivosti. Přesto můžeme pozorovat jistou nevyváženost mezi charakteristikou horníků a příslušníků vyšších vrstev. Zatímco život horníků i jejich rozličné povahy jsou vykresleny do detailů a postavy díky tomu působí velmi lidsky, postavy z vyšších společenských vrstev jsou charakterizovány spíše povrchně a šablonovitě, a proto i jako povrchní působí.

U dětských i dospělých hrdinů Zola ukazuje pozitivní i negativní vlastnosti, staví je do situací, ve kterých někdy jednají správně a jindy chybují. Výrazně je zde patrné také Zolovo zaměření na dědičnost charakterových rysů a jednání ovlivněné pudy. Étienne stejně jako většina příslušníků rodu Macquart cítí „prokletí“, pod vlivem alkoholu nebo silného vzteku ztrácí sebekontrolu a je schopen i vraždit. Je si této skutečnosti vědom, a proto se snaží ovládat a nejlépe ve šlépějích svých rodičů, což se mu tak docela nepodaří.

Dětských postav se v tomto románu vyskytuje mnoho, vzhledem k vysoké porodnosti (zapříčiněné neschopností ovládat své pudy a touhy) v hornickém a obecně chudém prostředí. S dětmi je zde zacházeno jako s malými dospělými. Musejí pracovat, aby pomohly rodině

---

⁷⁷ ZOLA, Émile. *Germinal*. Praha: Odeon, 1970, s. 461.

vydělávat na jídlo a nejnnutnější potřeby, vyrůstají víceméně bez dozoru a bez výchovy. Zola se tedy nevyhýbá tématu vnímání dítěte v rodině jako další pracovní síly, a dokonce ani do té doby tabuizovanému tématu dětské sexuality.

Oba autoři se ve svých románech výrazně zaměřili na děti a problémy dětství dané doby, které souvisely s liknavým postojem společnosti k odpovědnosti za nejmladší generaci. Skrze příběhy jednotlivých postav jsou čtenáři představeny rozdílné situace a okolnosti, kterými děti trpí nebo které mají negativní vliv na jejich vývoj a výchovu, případně vedou až k úmrtí dítěte.

3 Dětský hrdina v *Les Misérables* a *Germinal*

Jak v *Les Misérables* Victora Huga, tak v *Germinal* Émila Zoly se vyskytuje hned několik dětských postav, přičemž každá z nich hraje výraznou roli v příběhu celého románu. V *Les Misérables* jsou to především Gavroche, Éponine a Cosette, v *Germinal* pak Jeanlin, Catherine, Alzire a Cécile, na které se dále zaměříme podrobněji.

3.1 *Les Misérables*

3.1.1 Gavroche

Jednou z klíčových dětských postav románu *Les Misérables* je bezesporu Gavroche. Jak jsme již uvedli, postavy v tomto díle jsou prototypické a Gavroche je prototypem „dítěte Paříže“, pro které se ve francouzštině používá označení „un gamin“, v češtině „gamén“.

*Paříž má dítě a les má ptáka; pták se jmenuje vrabčák; dítě se jmenuje gamén. (...) Tvoreček je veselý. (...) v srdci nemá nic špatného. To proto, že má v duši perlu, nevinnost, a perly se v bahně nerozpouštějí. Bůh chce, aby byl člověk nevinný, dokud je dítětem.*⁷⁸

Těmto dětem je mezi sedmi a třinácti lety (jedná se tedy o „věk rozumu“ podle Arièse), jsou chudé, kradou jídlo a nosí obnošené šaty po svých otcích. Jak ale autor zdůrazňuje, jsou nevinné a mají dobrá srdce. Jsou to „*bludičky v temnotách*“⁷⁹ a nesou v sobě osud celého světa, protože „*gamén znamená Paříž a Paříž znamená svět*.“⁸⁰ Dalo by se říct, že Gavroche je archetypem těchto dětí⁸¹, právě on je totiž postavou, díky níž přisuzujeme gaménům všechny zmíněné vlastnosti.

---

⁷⁸ HUGO, Victor. *Bídníci I*, s. 567. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (2). Paris: Bookking International, 1996, s. 117: « *Paris a un enfant et la forêt a un oiseau ; l'oiseau s'appelle le moineau ; l'enfant s'appelle le gamin. (...) Ce petit être est joyeux. Il (...) n'a rien de mauvais dans le cœur. C'est qu'il a dans l'âme une perle, l'innocence, et les perles ne se dissolvent pas dans la boue. Tant que l'homme est enfant, Dieu veut qu'il soit innocent.* »

⁷⁹ Ibid., s. 578. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (2), s. 130: « *des feux follets dans les ténèbres* ».

⁸⁰ Ibid. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (2), s. 130: « *Le gamin exprime Paris, et Paris exprime le monde.* »

⁸¹ CHAUVAUD, Frédéric. *Op. cit.*, s. 2.

Postava Gavroche zaujímá v románu stejně důležité postavení jako postavy dospělých, což může mít dva důvody: zaprvé tento fakt potvrzuje, jak významné postavení dítě v literatuře v průběhu devatenáctého století získalo. Na druhou stranu by to také mohl být důkaz toho, že mezi Gavrochem a dospělými není příliš veliký rozdíl, tedy že se Gavroche chová i je vnímán jako „malý dospělý“.

Gavrochovi rodiče, Thénardierovi, se o něj od malička příliš nezajímali. Autor nezájem rodiny i společnosti o toto dítě podtrhuje tím, že se v první zmínce o něm dokonce ani nedozvídáme jeho jméno.

V přestávkách se odněkud z domu do hospodského hluku ozýval pláč malého dítěte. Byl to chlapec, který se Thénardierové narodil jedné zimy – „sama nevím proč,“ říkala, „snad že bylo zima,“ – a kterému bylo něco přes tři roky. Matka ho odkojila, ale nemilovala. Když křik mrněte byl příliš protivný, řekl Thénardier: „Tvůj syn brečí, jdi se podívat, co chce.“ „Mám ho až po krk,“ odpověděla matka. A opuštěný chlapec potmě plakal dál.⁸²

Thénardier a jeho žena poskytovali Gavrochovi jen to nejnutnější, tedy jídlo a přístřeší, ale nic navíc. O Gavroche ani o jeho mladší bratry se nestarali a zajímali se především o to, jak díky nim získat víc peněz. V tomto ohledu jim spíš než Gavroche posloužili jeho bratři. Thénardierovi je „pronajímali“, vydělávali na nich, ale neměli k nim žádný citový vztah. Proto se o děti po zatčení Thénardiera a jeho ženy nikdo nepostaral a obě děti skončily na ulici. Gavroche byl později rodiči vyhozen z domova a musel se postarat sám o sebe. Vyrůstal tedy jako sirotek, přestože měl i znal oba své rodiče.

A přece měl chlapec otce i matku. Ale otec na něho nemyslel a matka ho vůbec nemilovala. Děti jako on zasluhují soucitu více než kdo jiný, protože jsou sirotky, třebaže mají otce i matku. Dítě se nikde necítilo tak šťastné jako na ulici. Dlažba byla pro ně měkčí než matčino srdce.⁸³

---

⁸² HUGO, Victor. *Bídníci I*, s. 375–376. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (1), s. 428: « Par intervalles, le cri d'un très jeune enfant, qui était quelque part dans la maison, perçait au milieu du bruit du cabaret. C'était un petit garçon que la Thénardier avait eu un des hivers précédents, – « sans savoir pourquoi, disait-elle, effet du froid », – et qui était âgé d'un peu plus de trois ans. La mère l'avait nourri, mais ne l'aimait pas. Quand la clameur acharnée du mioche devenait trop importune : – Ton fils piaille, disait Thénardier, va donc voir ce qu'il veut. – Bah ! répondait la mère, il m'ennuie. – Et le petit abandonné continuait de crier dans les ténèbres. »

⁸³ Ibid., s. 584. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (2), s. 137: « Pourtant il avait un père et une mère. Mais son père ne songeait pas à lui et sa mère ne l'aimait point. C'était un de ces enfants dignes de pitié

Čas od času Gavroche své rodiče navštěvoval, ti mu ale nikdy neprojevili náklonnost a toto „*dítě žilo v nedostatku něhy jako bledá rostlina vzešlá ve sklepě. Netrpělo tím a na nikoho se pro to nehněvalo. Vlastně ani netušilo, jací by jeho rodiče mohli být.*“⁸⁴ Zde se silně projevuje zidealizovanost tohoto romantického hrdiny. Přes všechny negativní stránky svého dětství byl Gavroche dobrým člověkem. Přestože se k němu nikdo nechoval dobře, nikdo mu nesloužil jako vzor a nikdo ho nevzdělával ani nevychoval, sám byl hodný, chytrý, čestný, statečný a především neviný. Právě pro autorem několikrát zmíněnou a zdůrazněnou nevinost může být Gavroche považován za jedinou zcela kladnou postavu románu.

Všechny zmíněné vlastnosti se odrážely v Gavrochových skutcích. Jeho ochota pomoci, soucit s trpícími a oddanost byly silnější než starost o sebe sama. Čtenář ho vidí darovat svůj šál mrznoucí žebračce, pomoci vlastnímu otci, který ho nepozná, při útěku z vězení nebo pomoci raněnému vojákovvi, nepříteli revolucionářů. Skrze všechny tyto události Gavroche stále hlouběji poznával zkaženost společnosti, a proto se přikláněl k revolucionářům a toužil po svobodě.

Jedním z nejvýraznějších Gavrochových skutků je pak jeho snaha postarat se o dva malé opuštěné chlapce bloudící ulicemi Paříže. Gavroche v nich nepoznal vlastní bratry, viděl jen bezbranné děti, kterým bez váhání nabídl pomoc. Přestože se jejich cesty záhy rozdělily, za krátký čas, který spolu strávili, oba bratry silně ovlivnil. Jeho odkaz můžeme spatřovat v příhodě, která se chlapcům stala v době Gavrochovy smrti. Obě hladové děti byly v krásné zahradě a viděly přejedené měšťanské dítě hodit zbytek koláče labutím. Jeho otec ho k tomu vyzval, přestože hladovějící chlapce viděl. Starší z Gavrochových bratrů koláč vylovil z fontány a rozdělil se s mladším sourozencem: „*Starší rozlomil koláč na dva díly, menší si ponechal a větší dal bratříčkovi se slovy: „Nacpi si panděro.*““⁸⁵ To Gavroche jej naučil darovat větší část a menší si sám nechat. Kromě chování starší chlapec převzal i Gavrochův styl mluvy, jak vidíme v použití stejné hantýrky. Z nechtěného opuštěného dítěte se tedy Gavroche stal vzorem pro ostatní, přestože sám žádný vzor neměl.

---

entre tous qui ont père et mère et qui sont orphelins. Cet enfant ne se sentait jamais si bien que dans la rue. Le pavé lui était moins dur que le cœur de sa mère. »

⁸⁴ HUGO, Victor. *Bídící I*, s. 585. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (2), s. 138: « *Cet enfant vivait dans cette absence d'affection comme ces herbes pâles qui viennent dans les caves. Il ne souffrait pas d'être ainsi et n'en voulait à personne. Il ne savait pas au juste comment devaient être un père et une mère.* »

⁸⁵ HUGO, Victor. *Bídící II*, s. 500. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (3), s. 276: « *L'aîné fit deux parts de la brioche, une grosse et une petite, prit la petite pour lui, donna la grosse à son petit frère, et lui dit : – Colle-toi ça dans le fusil.* »

Tato postava měla v románu také roli symbolickou, Gavroche byl ztělesněním revoluce. Viděl pokrytectví zkorumpované společnosti, a proto s ní nechtěl mít nic společného. Přestože měl rodiče, žil na ulici jako správný gamén, který „*někdy má i domov, a ten miluje, neboť v něm nachází svou matku; ale dává přednost ulici, protože tam má volnost.*“⁸⁶ Jeho rodinou byla republika, pohrdal buržoazií a buržoazie pohrdala jím, myslel jako revolucionář a jako revolucionář také padl na barikádě. Díky své povaze a charakterovým vlastnostem se stal postavou příliš dobrou, než aby ve skutečném světě mohla přežít.

Když zemřel, bylo Gavrochovi přibližně dvanáct let, byl tedy na hranici dětství a puberty: „*To už nebylo dítě a ještě to nebyl muž; byl to podivný gamén z pohádky.*“⁸⁷ Přesto byl duševně vyspělejší než mnozí dospělí, například jeho vlastní otec. Gavroche byl zabit ve chvíli, kdy od padlých bral střelný prach, aby mohli revolucionáři déle bránit barikádu. Obětoval tedy svůj život za ostatní a pro revoluci. Tento čin je zcela v protikladu k jednání Thénardiera, který po bitvě u Waterloo vybíral padlým vojákům z kapes cennosti. Gavroche zemřel dobrosrdečný, statečný, bezstarostný, uprostřed písňe: „*Nedokončil. Druhá kulka téhož střelce mu vyrazila dech. Tentokrát padl tváří na dlažbu a už se nepohnul. Vznešená dušička právě odlétla.*“⁸⁸

Ačkoli se jedná o postavu charakterově silně idealizovanou, stejný osud, jaký potkal Gavroche, zřejmě mělo i mnoho jiných dětí. Dalo by se říct, že Hugo v jeho postavě spojil hned několik typů dětství, které vyzoroval: dětství opuštěného dítěte, sirotka, malého revolucionáře, dítěte nemilujících rodičů a dítěte ulice.

3.1.2 Éponine

Osud Thénardierovy nejstarší dcery a Gavrochovy starší sestry Éponine čtenář sleduje od jejího dětství do jejích přibližně šestnácti let. Tato postava je prototypem dívky zničené prostředím, ve kterém žije.

---

⁸⁶ HUGO, Victor. *Bídníci I*, s. 568. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (2), s. 118: « (...) il a quelquefois un logis, et il l'aime, car il y trouve sa mère ; mais il préfère la rue, parce qu'il y trouve la liberté. »

⁸⁷ HUGO, Victor. *Bídníci II*, s. 492. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (3), s. 267: « Ce n'était pas un enfant, ce n'était pas un homme ; c'était un étrange gamin fée. »

⁸⁸ Ibid. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (3), s. 267: « Il n'acheva point. Une seconde balle du même tireur l'arrêta court. Cette fois il s'abattit la face contre le pavé, et ne remua plus. Cette petite grande âme venait de s'envoler. »

Její rodiče, Thénardier a jeho žena, by se dali považovat za jediné vyloženě záporné hlavní postavy románu.

Žena byla v podstatě surová a muž padouch. Oba byli v nejvyšší míře schopni jít úspěšně po všech cestách špatnosti. Jsou na světě duše, které neustále tíhnou k temnotám, které spíše couvají, než by šly vpřed, které svých zkušeností používají k tomu, aby zveličily své nestvůrnosti, které jsou čím dál tím horší, stále víc a víc si vtiskují pečeť rostoucího bídáctví. Ten muž a ta žena patřili k takovým duším.⁸⁹

Éponine i její mladší sestra Azelma byly na rozdíl od tří bratrů rodiči od dětství protěžovány a rozmazlovány. Jejich matka jim sloužila jako vzor ve svých negativních postojích, obě se proto chovaly špatně a bez respektu ke Cosette – snažily se napodobovat chování vlastní matky. Po krachu Thénardierovy krčmy se rodina z malého Montfermeil přestěhovala do Paříže, kde žila v chudobě. Thénardier obstarával peníze krádežemi a loupežemi, při kterých čas od času někdo přišel o život, a lákal podporu od bohatých mecenášů. Žil v naprosté hmotné i morální bídě a získat peníze bylo jeho jediným cílem. Byl ochoten pro ně obětovat vše, včetně svých dětí.

Kdo viděl bídu muže, neviděl vlastně nic. Je třeba poznat bídu ženy; a kdo spatřil bídu ženy, nepoznal nic; je třeba poznat bídu dítěte. Když je muž dohnán k nejzazší hranici, sahá k posledním možnostem záchrany. Běda bezbranným bytostem, které ho obklopují! Práce, mzda, chléb, nadšení, odvaha, dobrá vůle, všechno mu chybí najednou. Hasne mu světlo denní i světlo v duši. V tom setmění se muž setkává se slabostí ženy a dítěte a strhává je do mravní špíny.⁹⁰

Na rozdíl od Gavroche Éponine cítila rodičovskou pozornost a určitou formu lásky a z rodiny neodešla. Zůstala tak zcela pod Thénardierovým vlivem a celý život se pohybovala

---

⁸⁹ HUGO, Victor. *Bídníci I*, s. 159. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (1), s. 184: « Il y avait dans la femme le fond d'une brute et dans l'homme l'étoffe d'un gueux. Tous deux étaient au plus haut degré susceptibles de l'espèce de hideux progrès qui se fait dans le sens du mal. Il existe des âmes écrevisses reculant continuellement vers les ténèbres, rétrogradant dans la vie plutôt qu'elles n'y avancent, employant l'expérience à augmenter leur difformité, empirant sans cesse, et s'empregnant de plus en plus d'une noirceur croissante. »

⁹⁰ HUGO, Victor. *Bídníci II*, s. 29–30. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (2), s. 303–304: « C'est qu'en effet qui n'a vu que la misère de l'homme n'a rien vu, il faut voir la misère de la femme ; qui n'a vu que la misère de la femme n'a rien vu, il faut voir la misère de l'enfant. Quand l'homme est arrivé aux dernières extrémités, il arrive en même temps aux dernières ressources. Malheur aux êtres sans défense qui l'entourent ! Le travail, le salaire, le pain, le feu, le courage, la bonne volonté, tout lui manque à la fois. La clarté du jour semble s'éteindre au dehors, la lumière morale s'éteint au dedans ; dans ces ombres, l'homme rencontre la faiblesse de la femme et de l'enfant, et les ploie violemment aux ignominies. Alors que les horreurs sont possibles. Le désespoir est entouré de cloisons fragiles qui donnent toutes sur le vice ou sur le crime. »

ve stejně špatném prostředí. Pro svou rodinu byla ochotná udělat vše, co bylo k přežití potřeba, což ji i sestru, obě ještě děti, dovedlo až k prostituci.

(...) nešťastnice pravděpodobně provozují ještě jiné smutné řemeslo, které z nich uprostřed lidské společnosti učinilo dvě ubohé bytosti; nejsou to ani děti, ani dívky, ani ženy, ale nečisté a přitom nevinné stvůry, které plodí bída. Smutná bezejmenná stvoření bez věku, bez pohlaví, která už nejsou schopna ani dobra, ani zla a která, ačkoliv se teprve vyzouvají z dětských střevíčků, nemají v tomto světě ani svobodu, ani ctnost, ani odpovědnost.⁹¹

V dětství krásná Éponine tak byla vlastními rodiči zcela zničena. Přes patologické rodinné prostředí ovšem byla stejně jako její bratr Gavroche chytrá a laskavá, a proto působí stejně idealizovaně. Největší změnou v jejím životě bylo setkání s Mariem, do kterého se zamilovala, ačkoli si to sama nepřipouštěla. Kvůli Mariovi se snažila odlákat zloděje, včetně vlastního otce, od domu Jeana Valjeana a Cosette, a později jeho samého do tohoto domu zavedla, protože se do Cosette zamiloval. Lásky k Mariovi ji donutila vidět skutečnost zřetelněji než doposud, začala si více uvědomovat vlastní postavení, a dokonce přestala mluvit hantýrkou, která definovala její společenskou vrstvu.

Éponine se po celý život podle vzoru rodičů soustředila především na to, jak rodině pomoci uspokojit základní životní potřeby. Od chvíle, kdy se setkala s Mariem, ale začala i snít. Byla ochotná pro Maria obětovat vlastní život, což také udělala – stejně jako Gavroche zemřela Éponine na barikádě, a to v Mariově náručí, čímž se vyplnil její největší sen.

3.1.3 Cosette

Cosette je jediné z těchto tří dětí, které se dočkalo šťastného konce. Na jejím příkladu se opět můžeme přesvědčit, jak významnou roli dětské postavy v románu devatenáctého století zaujímaly, je po ní totiž pojmenován jeden z pěti dílů *Les Misérables*.

---

⁹¹ HUGO, Victor. *Bídníci II*, s. 25. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (2), s. 298–299: « (...) ces infortunées faisaient encore on ne sait quels métiers sombres, et que de tout cela, il était résulté, au milieu de la société humaine telle qu'elle est faite, deux misérables êtres qui n'étaient ni des enfants, ni des filles, ni des femmes, espèces de monstres impurs et innocents produits par la misère. Tristes créatures sans nom, sans âge, sans sexe, auxquelles ni le bien, ni le mal ne sont plus possibles, et qui, en sortant de l'enfance, n'ont déjà plus rien dans ce monde, ni la liberté, ni la vertu, ni la responsabilité. »

Cosette byla nemanželskou dcerou „ctnostné prostitutky“ Fantine. Její otec, Tholomyès, opustil těhotnou Fantine a své dítě nikdy nevzal na vědomí. Aby Fantine mohla vydělávat, předala svou dceru do opatrovnictví paní Thénardierové, protože podle jejího chování k vlastním dcerám usoudila, že se jedná o dobrou matku a spolehlivou ženu. Předání dítěte úplně cizím lidem je zde ukázáno jako něco zcela běžného a velmi snadného. Pro Fantine bylo přirozené zanechat svou dceru u cizí ženy pouze na základě jednoho setkání, bez jakékoli předchozí známosti či doporučení, a Thénardierovi dítě po dohodnutí plateb stejně snadno přijali. Oni sami později s podobnou lehkostí „pronajali“ vlastní syny, děti pro ně tedy více méně nic neznamenal.

Cosette vyrůstala v Thénardierově krčmě po boku Éponine, Azelmy a Gavroche. Thénardierovi se k ní ale nikdy nechovali tak, jak se chovali k vlastním dcerám, a v rodině měla podobné postavení jako domácí zvířata.

Cosetta byla na svém obvyklém místě, seděla na trnoži kuchyňského stolu u krbu. Byla v hadrech, na bosých nohou měla dřeváky a v záři z krbu pletla vlněné punčochy pro malé Thénardierky. (...) Ze sousední místnosti bylo slyšet smích a povídání dvou svěžích dětských hlasů, Eponiny a Azelmy.⁹²

Fantine posílala Thénardierovým peníze na Cosettinu výchovu, ti z ní ale velmi rychle udělali levnou pracovní sílu. Zatímco se tedy Fantine pro svou dceru zcela obětovala, prodala své vlasy i zuby a začala vydělávat prostitucí, Cosette u Thénardierových trpěla a již v pěti letech se z ní stala služka.

Rok od roku dítě rostlo a jeho bída s ním. Pokud byla Cosetta docela malá, byla beránkem, který snímal hříchy ostatních dvou dětí; když poodrostla, to jest, když jí nebylo ještě ani celých pět let, stala se v domě služkou pro všechno. Řeknete, že v pěti letech je to nepravděpodobné. Bohužel, je to pravda. Sociální bída začíná v každém věku.⁹³

---

⁹² HUGO, Victor. *Bídníci I*, s. 375. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (1), s. 428: « Cosette était à sa place ordinaire, assise sur la traverse de la table de cuisine près de la cheminée. Elle était en haillons, elle avait ses pieds nus dans des sabots, et elle tricotait à la lueur du feu des bas de laine destinés aux petites Thénardier. (...) On entendait rire et jaser dans une pièce voisine deux fraîches voix d'enfants ; c'était Éponine et Azelma. » (Jedná se o stejný moment, kdy malý opuštěný Gavroche pláče.)

⁹³ Ibid., s. 162. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (1), s. 187–188: « D'année en année, l'enfant grandit, et sa misère aussi. Tant que Cosette fut toute petite, elle fut le souffre-douleur des deux autres enfants ; dès qu'elle se mit à se développer un peu, c'est-à-dire avant même qu'elle eût cinq ans, elle devint la servante de la maison. Cinq ans, dira-t-on, c'est invraisemblable. Hélas, c'est vrai. La souffrance sociale commence à tout âge. »

Byla tichá, ustrašená a na svůj věk tvrdě pracovala. Je vykreslená jako postava kladná, kterou čtenář lituje, přesto jí Hugo přisoudil i negativní vlastnost, a to lhaní, ke kterému se ovšem Cosette uchýlovala jen na svou obranu. Kromě toho byla po celou dobu svého pobytu u Thénardierových obětí domácího násilí, především ze strany paní Thénardierové.

Z prostředí Thénardierovy krčmy byla Cosette odvedena v osmi letech Jeanem Valjeanem, který slíbil umírající Fantine, že se o její dceru postará, protože cítil zodpovědnost za její pád. Přestože se z něj opět stal zločinec na útěku, Cosette u něj byla šťastná, protože jí konečně někdo projevil náklonnost. Ve chvíli, kdy Jean Valjean pro Cosette přišel, opět vidíme, jak snadné bylo předání dítěte zcela cizímu člověku. Thénardierovým šlo jen o to, aby za Cosette dostali co nejvíc zapláceno. Nad tím, že ji předali cizinci, se nikdo nepozastavil, dokonce ani ona sama – zřejmě proto, že ji u Thénardierových nic nedrželo, necítila se tam v bezpečí a neměla tam nikoho, komu by na ní záleželo.

Cosetta odcházela. S kým? Nevěděla. Kam? Netušila. Jenom chápala, že za sebou nechává hroznou Thénardierovu krčmu. Nikoho nenapadlo, aby se s ní rozloučil. Odcházela z toho domu nenáviděná a nenávidějící. Ubohé něžné stvoření, jehož srdce bylo až do té chvíle zanedbáváno.⁹⁴

Cosette, Gavroche, Éponine, Azelma i jejich bratři jsou děti, které měly těžký osud. Cosette jako jediná dostala šanci na lepší život. Díky Jeanu Valjeanovi se jí dostalo vzdělání i výchování a z nešťastného sirotka se tak stala vzdělaná, krásná a laskavá dívka. Zamilovala se do hezkého chudého mladíka Maria a přes všechny počáteční nesnáze se za něj provdala. Sama není postavou jakkoli hrdinskou, podléhá vlivu svého okolí a společnosti a ve své aktuální spokojenosti, dostatku a lásce zapomíná na svého zachránce Jeana Valjeana. Největším rozdílem mezi ní a ostatními dětmi i dospělými postavami v románu je fakt, že je šťastná.

---

⁹⁴ HUGO, Victor. *Bídníci I*, s. 418. Originální verze: HUGO, Victor. *Les Misérables* (1), s. 475: « Cosette s'en allait. Avec qui ? elle l'ignorait. Où ? elle ne savait. Tout ce qu'elle comprenait, c'est qu'elle laissait derrière elle la gargote Thénardier. Personne n'avait songé à lui dire adieu, ni elle à dire adieu à personne. Elle sortait de cette maison haïe et haïssant. Pauvre doux être dont le cœur n'avait jusqu'à cette heure été que comprimé ! »

3.2 *Germinal*

3.2.1 Catherine

Catherine byla nejstarší dcerou a druhorozeným dítětem Maheuových. Maheuovi měli sedm dětí, všechny milovali, o všechny stejně se v rámci možností starali a poskytovali jim skutečný domov. Vzhledem k situaci havířů, kteří žili na pokraji chudoby, velikým rodinám a nízkým platům byly v tomto kraji nuceny pracovat i děti, a to jak dívky, tak chlapci. Catherine tedy s otcem a bratry pracovala v dole.

Postavou i povahou byla Catherine na pokraji dětství a dospělosti. Její nedospělost byla podtržena faktem, že ve svých patnácti letech ještě nemenstruovala, přestože v prostředí, ve kterém vyrůstala, dospívaly děti dříve než jinde. Především se sexualitou se setkávaly již od dětství, protože žily s rodiči i staršími sourozenci ve velmi těsném kontaktu v malých bytech, často i ve stejné místnosti. V Catherinině věku navíc bylo považováno za běžné si najít milého, a proto byla postavena do situace, kdy si musela vybrat mezi dvěma muži, kterým se zalíbila. Z této situace jí nikdo nepomohl ani jí neposkytl podporu, a tak Catherine, která by zřejmě raději déle zůstala pracujícím dítětem, možná až příliš lehce podlehla Chavalovi, surovému havíři, který byl přesvědčen, že na ni má nárok.

Ačkoli věděla všechno, její panenství se chvělo hrůzou jako před blížící se pohromou, před zraněním, jehož dosud neznámá bolest ji děsila. (...) Pevně ji popadl a mrštil s ní pod kůlnu. Kateřina dopadla naznak na staré provazy, přestala se bránit a předčasně se podrobila muži, s onou zděděnou pokorou, s níž se od dětství děvčata jejího rodu mužům podrobují.⁹⁵

Na jeho nátlak opustila rodinu a odešla s ním, ačkoli byl agresivní a bil ji. Přijala úděl dospělé a trpící ženy, na který nebyla připravena, ale se kterým počítala, protože nic jiného neznala: „*Vždyť takhle dopadne každá. Nikdy si nepředstavovala, že to bude jinak: znásilnění*

---

⁹⁵ ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 117. Originální verze: ZOLA, Émile. *Germinal*. Paris: Librairie Générale Française, 1983, s. 128: « *Sa virginité, qui n'avait rien à apprendre pourtant, s'épouvantait, comme à la menace d'un coup, d'une blessure dont elle redoutait la douleur encore inconnue. (...) Il l'avait empoignée solidement, il la jetait sous le hangar. Et elle tomba à la renverse sur les vieux cordages, elle cessa de se défendre, subissant le mâle avant l'âge, avec cette soumission héréditaire, qui, dès l'enfance, culbutait en plein vent les filles de sa race.* »

někde za haldou, v šestnácti letech dítě, a pak, když si ji galán vezme, trápení v manželství. “⁹⁶ Před tímto osudem ji nezachránilo nic, ani milující matka, která sama prožila v mládí totéž.

To, že takto mladá dívka žije se svým milencem, nikomu nevadilo, bylo to považováno za přirozené. Jediný důvod, proč se za to paní Maheuová na Catherine zlobila, byl fakt, že v domácnosti zůstalo o jednoho pracujícího člověka méně. Neznačí to nicméně matčin nezájem o dceru. V této rodině, stejně jako ve všech dělnických rodinách, bylo pravidlem, že starší děti pomáhaly rodičům uživit ty mladší. Tím v podstatě splatily svůj dluh vůči rodičům, kteří je vychovali a živili, dokud se o sebe ještě nemohly postarat samy. Na práci, ať byla jakkoli náročná, si také nikdo z dětí nestěžoval, stejně jako jejich rodiče považovaly za přirozené pomoci rodině se uživit, jakmile to bylo možné.

Catherine nebyla šťastná, ale zůstávala Chavalovi věrná, přestože se jí líbil Étienne, který do ní byl zamilován. Kdyby Étienne přišel jako první, Catherine by s ním zřejmě mohla žít spokojeně, takto ale z hrdosti a lpění na určité cti zůstávala s Chavalem. Nechala se svým milencem bít a urážet a přijímala svou roli poslušné a pokorné manželky.

Catherine ve svém okolí neměla nikoho, podle jehož vzoru by se mohla ve své situaci zachovat a zachránit se. V jejím okolí na tom všechny ženy byly podobně, domácí násilí ani znásilnění nebylo ničím neobvyklým. Její výchova v tomto ohledu byla nedostatečná, je ale otázkou, jestli se v daném prostředí vůbec pohyboval někdo, kdo by byl schopen jí poskytnout lepší. Catherine se v situaci, do které byla okolnostmi dotlačena, snažila zachovat podle svého přesvědčení co možná nejlépe. Jedinou její jistotou se stala práce, a proto pro ni bylo vědomí, že po návratu domů od Chavala žije u rodičů, aniž by jim pomáhala přispívat do rodinného rozpočtu, nesnesitelné. Přestože jí to matka kvůli stávce zakazovala, Catherine cítila potřebu pracovat a v den, kdy měl být důl zničen, sfárala i s Étienem, který ji nechtěl nechat samotnou. Důl byl zaplaven a Catherine, Étienne i Chaval v něm zůstali uvězněni. I v posledních dnech před smrtí tak Catherine byla nucena přiklonit se na stranu jednoho nebo druhého, což vedlo až k zabití Chavala Étienem. V zaplaveném dole strávili několik dní a až v posledních hodinách života, kdy už blouznila z hladu, žízně i vyčerpání, se Catherine dočkala šťastnější chvíle.

---

⁹⁶ ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 204. Originální verze: ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 222: « *N'était-ce pas la loi commune ? Jamais elle n'avait rêvé autre chose, une violence derrière le terri, un enfant à seize ans, puis la misère dans le ménage, si son galant l'épousait.* »

Konečně, v tomto hrobě, na loži z bláta, nastala jejich svatební noc; nyní nechtěli umřít, dokud neprožijí své štěstí v naléhavé potřebě žít, naposledy stvořit život. A milovali se bez nejmenší naděje, ve smrti. A pak už nebylo vůbec nic. Štěpán seděl na zemi, stále v téže koutě, a Kateřina mu ležela na klíně bez hnutí. Uplynuly hodiny a hodiny. Dlouho myslel, že spí, a pak na ni sáhl, a byla velice studená, byla mrtvá.⁹⁷

Catherine byla zničena prostředím, ve kterém žila a ze kterého nemohla uniknout. Kdyby v době jejího dospívání nedošlo ke stávce, která nepřímou vedla k její smrti, Catherine by prožila život v bídě po boku tyranského milence a později manžela, lepší vyhlídky do budoucnosti neměla. O lepším životě začala snít ve chvíli, kdy se zamilovala, ovšem to již bylo na vysvobození pozdě. Její dětství bylo zničeno prací a předčasně ukončeno Chavalovým zásahem a ani milující rodina jí nepomohla ke šťastnému životu.

3.2.2 Jeanlin

Jeanlin byl druhým synem a třetím dítětem Maheuových. Jako jediný z dětí, které v obou románech nacházíme, představuje jedenáctiletý Jeanlin postavu zápornou. Přestože byl milován rodiči stejně jako jeho sourozenci a byl vychováván stejným způsobem, Jeanlin se od začátku románu jevil jako podlý, zákeřný a panovačný, což se projevovalo především v jeho chování ke kamarádům Bébertovi a Lydii.

Přestože byl ještě dítě, stejně jako všichni ostatní musel pracovat, na tento úděl si ale nestěžoval a vnímal svou pomoc rodině jako přirozenou, protože byla nezbytná. Mimo to ale kradl, s Bébertem a Lydií přepadal obchodníky a sám si nechával kořist. Všechno kromě práce dělal Jeanlin jen pro vlastní potěšení a ve vlastní prospěch, o ostatní se nestaral. Například v době stávky, kdy všichni hladověli, si Jeanlin ve svém tajném doupěti sám shromažďoval nakradenou kořist. Zde je nicméně důležité si znovu uvědomit Jeanlinův věk. U jedenáctiletého dítěte se obvykle nepředpokládá, že by vnímalo zodpovědnost za ostatní

---

⁹⁷ ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 448. Originální verze: ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 489: « *Et ce fut enfin leur nuit de nocces, au fond de cette tombe, sur ce lit de boue, le besoin de ne pas mourir avant d'avoir eu leur bonheur, l'obstiné besoin de vivre, de faire de la vie une dernière fois. Ils s'aimèrent dans le désespoir de tout, dans la mort. Ensuite, il n'y eut plus rien. Étienne était assis par terre, toujours dans le même coin, et il avait Catherine sur les genoux, couchée, immobile. Des heures, des heures s'écoulèrent. Il crut longtemps qu'elle dormait ; puis, il la toucha, elle était très froide, elle était morte.* »

a cítilo potřebu se o ně postarat. Přesto od Jeanlina rodiče i všichni ostatní (včetně čtenáře) očekávali, že se bude v tomto ohledu chovat jako dospělý.

Jeanlin sám byl v mnoha ohledech vyspělejší, než je u dětí jeho věku obvyklé. Jak již bylo zmíněno výše, ve velkých dělnických rodinách, které žily v malých bytech s tenkými zdmi a nedostatkem soukromí, se děti dozvídaly o životě dospělých vše velmi brzy. Nezůstalo jim utajeno domácí násilí, aféry sousedů ani sexuální život rodičů. Jeanlin se tedy ve svém chování snažil napodobovat to, co pozoroval kolem sebe.

Říkal o Lydii, že je to jeho ženuška, už spolu dlouho zkoušeli po různých koutech to milování, které doma slyšeli a viděli skulinami ve dveřích. Věděli všechno, ale nešlo jim to, byli příliš mladí a jen to po celé hodiny předstírali, hráli si na to jako dvě nemravná štěňata. Janek tomu říkal hrát si na maminku a na tatínka; a kdykoli si spolu vyšli, Lydie mu utíkala, a hned se zas nechávala chytit, bezděčně příjemně vzrušená; někdy se bránila, ale nakonec vždycky svolila, v očekávání něčeho, co nepřicházelo.⁹⁸

Jeanlin si, jak se zdá, ze všeho, co kolem sebe viděl, vybral jen to nejhorší. Kromě sobectví a panovačnosti se v příběhu stupňovala i jeho krutost. Bil Lydii, kterou si přivlastnil a ze které udělal svoji „ženušku“. Vynutil si její i Bébertovu poslušnost a zároveň oběma dětmi pohrdal pro jejich strach z něj a neschopnost mu vzdorovat. V průběhu románu ale v Bébertovi i v Lydii, kteří se měli navzdory Jeanlinovu zákazu rádi, narůstal vzdor, který vyvrcholil těsně před jejich smrtí. Tato osobní vzpoura zrcadlí boj havířů s vrchností a končí stejně tragicky, Bébert i Lydie zemřeli při boji havířů s vojáky.

Svou zlost si Jeanlin vybíjel i na zvířatech, která surově týral čistě pro zábavu. Negativní stránky jeho charakteru se začaly nejvýrazněji projevovat poté, co si při závalu v dole zlámal obě nohy. Kvůli špatně srostlým kostem po nehodě kulhal na obě nohy, což nesnížilo jeho „opičí“ hbitost, ale výrazně to podtrhlo jeho stále narůstající zvířeckost.

Díval se na chlapce s tím jeho opičím čumáčkem, zelenýma očima a velkýma ušima, na toho degenerovaného zmetka s temnou divoškou mazaností a inteligencí, který se pomalu

---

⁹⁸ ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 111–112. Originální verze: ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 121–122: « C'était sa petite femme, ils essaient ensemble, dans les coins noirs, l'amour qu'ils entendaient et qu'ils voyaient chez eux, derrière les cloisons, par les fentes des portes. Ils savaient tout, mais ils ne pouvaient guère, trop jeunes, tâtonnant, jouant, pendant des heures, à des jeux de petits chiens vicieux. Lui appelait ça « faire papa et maman » ; et, quand il l'emmenait, elle galopait, elle se laissait prendre avec le tremblement délicieux de l'instinct, souvent fâchée, mais cédant toujours dans l'attente de quelque chose qui ne venait point. »

*navrací do živočišného stavu. Šachta ho utvářela a nyní ho dotvořila tím, že mu zpřerážela nohy.*⁹⁹

Završením této proměny byl moment, ve kterém se z dítěte stal chladnokrevný vrah. Jeanlin zabil mladého vojáka, který mu ničím neublížil, jen stál na stráži (a dělal svoji práci). Neměl žádný důvod tento zločin spáchat, jako divoké zvíře ho hnala jen touha to udělat.

*Už tři dny měl chuť to udělat. Nedávalo mu to spát, až ho od toho bolelo tady za ušima, jak moc na to myslel. Jakýpak cavyky s nima, jsou to svině vojenský a otravujou havíře u nich doma. Z těch paličských řečí v lese, z těch ničitelských a vražedných hesel, hulákaných od šachty k šachtě mu utkvělo všeho všudy pět šest slov a ta opakoval jako malý kluk, který si hraje na revoluci. Víc nevěděl, nikdo ho nenavedl, přišlo to samo od sebe, jako když třeba dostane chuť jít na pole a nakrást si cibuli.*¹⁰⁰

V průběhu odlidšťování přišel Jeanlin o veškeré morální hodnoty a city. To, co mu zůstalo, byly spíše pudy – zahnat hlad, najít si úkryt a cítit se v bezpečí. Tvrdá práce, život v naprosté bídě a možná i nedostatečné vedení ze strany rodičů udělaly z malého chlapce bezcitné a kruté stvoření, kterému inteligence dovolovala vymýšlet podlosti, jichž by dítě jeho věku nemělo být schopné.

3.2.3 Alzire

Zajímavou dětskou postavou je Alzire, druhá dcera Maheuových. Jako jediné dítě v obou románech byla Alzire tělesně postižená: měla hrb. Z tohoto důvodu nemohla jako ostatní děti pracovat, přesto se ale snažila pomáhat v domácnosti, jak mohla, a v osmi letech se uměla postarat o mladší sourozence nebo uvařit. Pro příběh tato postava není zásadní, nicméně na jejím příkladu je nejlépe ukázána hrůza stávky, porážka havířů a bezmocnost rodičů, kteří již nejsou schopni ochránit vlastní děti.

---

⁹⁹ ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 243. Originální verze: ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 263: « Il le regardait, avec son museau, ses yeux verts, ses grandes oreilles, dans sa dégénérescence d'avorton à l'intelligence obscure et d'une ruse de sauvage, lentement repris par l'animalité ancienne. La mine, qui l'avait fait, venait de l'achever, en lui cassant les jambes. »

¹⁰⁰ Ibid., s. 363. Originální verze: ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 395: « Depuis trois jours, il en avait envie. Ça le tourmentait, la tête lui en faisait du mal, là, derrière les oreilles, tellement il y pensait. Est-ce qu'on avait à se gêner, avec ces cochons de soldats qui embêtaient les charbonniers chez eux ? Des discours violents dans la forêt, des cris de dévastation et de mort hurlés au travers des fosses, cinq ou six mots lui étaient restés, qu'il répétait en gamin jouant à la révolution. Et il n'en savait pas davantage, personne ne l'avait poussé, ça lui était venu tout seul, comme lui venait l'envie de voler des oignons dans un champ. »

A když se zdrcená matka tázala, proč to jediné dítě, které jí pomáhalo v domácnosti, ta rozumná milá holčička musí odejít dřív než ona, doktor se rozzlobil.

„No, podívejte se, už je po ní... Umřela hladem, žabka nešťastná. A to není sama, zrovna vedle jsem jednu takovou viděl... Všichni mě voláte, ale co já můžu dělat, když vás může uzdravit jediné kus masa?“¹⁰¹

Ačkoli Alzire nebyla jediným dítětem, které v románu zemřelo, vzpomeňme na Béberta a Lydii, její smrt může na čtenáře působit silněji než ostatní. Alzire totiž byla dítětem hodným, milým, ochotným a skutečně nevinným. Onemocněla poté, co se snažila ze sněhu vyhrabávat uhlí, aby měli doma čím topit, obětovala se tedy pro ostatní, čímž její nevinnost a dobrota dosáhly vrcholu. Její smrt, stejně jako smrt Catherininu či Jeanlinovo zranění, nesli Alziřini rodiče velmi těžce. Do poslední chvíle byla obklopena lidmi, kteří ji milovali, ale kteří jí nedokázali poskytnout to, co potřebovala, a zachránit ji.

I po její smrti na ni matka vzpomínala s láskou, ale zoufalství a ztráta možnosti postarat se o vlastní děti ji dovedly až k přesvědčení, že pro Alzire byla smrt vysvobozením, které by přála i ostatním dětem.

(...) Maheudka skočila po Lenoře a Jindrovi a zpohlavkovala je. Řev se ještě vystupňoval, když se Estelka doplazila na kraj stolu a spadla na zem. Matka ji umlčela štulcem: škoda, že se holka nezabila! A vzpomněla si na Alziru, jaké ta měla štěstí, a že by ho přála i těm ostatním.¹⁰²

Skutečnost, že milující matka byla okolnostmi dohnána k takovýmto myšlenkám, ukazuje, jak špatná situace dětí i dospělých v tomto prostředí byla a jak málo zmohla chudá rodina proti vnějšímu tlaku společnosti.

---

¹⁰¹ ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 349. Originální verze: ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 379: « Et, comme la mère, suffoqué, demandait si c'était raisonnable de prendre, avant elle, la seule enfant qui l'aidât au ménage, si intelligente, si douce, le docteur se fâcha. « Tiens ! la voilà qui passe... Elle est morte de faim, ta sacrée gamine. Et elle n'est pas la seule, j'en ai vu une autre, à côté... Vous m'appellez tous, je n'y peux rien, c'est de la viande qu'il faut pour vous guérir. »

¹⁰² Ibid., s. 386. Originální verze: ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 422: « (...) elle tomba sur Lénore et Henri, les gifla. Une chute d'Estelle, qui s'était traînée à quatre pattes, augmenta le vacarme. La mère la calma d'une bourrade : quelle bonne affaire, si elle s'était tuée du coup ! Elle parla d'Alzire, elle souhaitait aux autres la chance de celle-là. »

3.2.4 Cécile

Opakem všech výše zmíněných dětí, které byly předčasně vtaženy do života dospělých, byla Cécile, osmnáctiletá dcera pana Grégoira, zámožného akcionáře. Manželům Grégoirovým se narodila již v poměrně pozdním věku a její potěšení se stalo cílem jejich života. Ačkoli byla již dospělá, rodiče se k ní stále chovali jako k dítěti, jak může čtenář pozorovat hned v první zmínce o ní.

„Kdyby milostpán a milostpaní slečinku viděli!... Spinká, spinká jako andílek!... To by člověk nevěřil, je to radost se na ni podívat.“

Otec a matka si vyměnili zjihlé pohledy. Otec řekl s úsměvem:

„Půjdem se podívat?“

„Chudinka moje zlatá!“ zašeptala matka. „To víš, že půjdem.“¹⁰³

Podle této ukázky bychom čekali, že se hovoří o dítěti, ne o dospělé ženě, která má před svatbou. Cécile byla vychovávána doma, rozmazlována a plna předsudků, protože žila v idealizovaném světě, který pro ni stvořili milující rodiče. Z tohoto stylu života ji vytrhl až Bonnemort. Mladá Cécile, která nikdy nemusela pracovat a žila v dostatku a blahobytu, ze setkání se starým dělníkem, který prožil celý svůj život pod zemí tvrdou prací, vyšla jako poražený.

A náhle si vzpomněla, vybavilo se jí, jak je obklopena řvoucím davem, jak jí ty studené ruce svírají hrdlo. To byl on, a teď se s ním znovu setkává; dívala se na jeho ruce položené na kolenou, na ty ruce zedřeného dělníka, jehož veškerá síla je v zápěstí, které i ve stáří zůstává pevné. Smrtka jako by se pohněhlou probouzel, jako by ji teprve teď viděl, a také on si ji prohlížel, civěl na ni svým tupým pohledem. Na tváři mu vyšlehl plamen, v ústech, z nichž vytékal pramének černých slin, mu cukalo. Oba zůstávali na místě, jako by je k sobě něco přitahovalo, ona kvetoucí, baculatá a svěží dlouholetou zahálkou a sytým blahobytem svého rodu, on napuchlý vodou, žalostně ošklivý jako uštvané zvíře, zmořený stoletou dědičnou dřinou a hladem.¹⁰⁴

---

¹⁰³ ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 68–69. Originální verze: ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 75: « - Oh ! si Monsieur et Madame voyaient Mademoiselle !... Elle dort, oh ! elle dort, ainsi qu'un Jésus... On n'a pas idée de ça, c'est un plaisir à la regarder. Le père et la mère échangeaient des regards attendris. Il dit en souriant : – Viens-tu voir ? – Cette pauvre mignonne ! murmura-t-elle. J'y vais. »

¹⁰⁴ Ibid., s. 429. Originální verze: ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 469: « (...) et brusquement elle se rappela, elle revit un flot de peuple hurlant qui l'entourait, elle sentit des mains froides qui la serraient au cou. C'était lui, elle retrouvait l'homme, elle regardait les mains posées sur les genoux, des mains d'ouvrier accroupi dont toute la force est dans les poignets, solides encore malgré l'âge. Peu à peu, Bonnemort avait paru s'éveiller, et il

Cécile žila celý život jako ve snu. Je otázkou, o kolik byla šťastnější než děti z rodiny Maheuových. Měla vše, co chtěla, byla spokojená, žila v blahobytu, ale žila mimo skutečný svět a její život byl velmi povrchní. Její výchova i vzdělání byly natolik omezené, že jí tento styl života stačil, při střetu s realitou života horníků, která ji fascinovala, ale zatoužila po něčem jiném. Její střety s horníky pro ni ale nekončily dobře, nejprve byla přepadena, podruhé zavražděna.

Cécilina povrchnost je podtržena způsobem popisu její postavy. Dělnické děti jsou v románu přímo i nepřímo charakterizovány velmi podrobně a jejich život a činy mají význam pro příběh. O Cécile se naproti tomu čtenář dozvídá pouze kusé informace, jako by byla jen karikaturou měšťanské dcery.

---

l'apercevait, et il l'examinait lui aussi, de son air béant. Une flamme montait à ses joues, une secousse nerveuse tirait sa bouche, d'où coulait un mince filet de salive noire. Attirés, tous deux restaient l'un devant l'autre, elle florissante, grasse et fraîche des longues paresse et du bien-être repu de sa race, lui gonflé d'eau, d'une laideur lamentable de bête fourbue, détruit de père en fils par cent années de travail et de faim. »

4 Srovnání

V této kapitole se zaměříme na srovnání příběhů zmíněných dětských postav s tím, co jsme zjistili v odborné literatuře. Dále romány porovnáme mezi sebou, především skrze jejich pojetí rodiny, která hraje v obou z nich velmi důležitou roli. Nakonec se zaměříme na jednotlivé postavy z obou děl a poukážeme na podobné prvky v pojetí dětského hrdiny a dětství u Huga i u Zoly.

4.1 Beletrie vs. skutečnost

Prostředí, ve kterém se dětské postavy pohybují, jejich životní podmínky i postavení ve společnosti odpovídá v obou románech poznatkům z odborné literatury. Čtenář se zde setkává s dětskou prací, prostitucí, s dětmi odloženými, nemanželskými či nechtěnými, se sirotky i s dětmi z vyšších společenských vrstev.

Dětská práce má v každém z románů jinou podobu. V *Les Misérables* se jedná o Cosettino postavení sloužky v rodině Thénardierových, kdy dívka musela dělat vše, co po ní její opatrovníci chtěli. V případě Éponine a Azelmy zachází dětská práce až do krajnosti, a to k prostituci. Román nabízí rozdílné úhly pohledu na dětskou prostituci podle příslušnosti ke společenské vrstvě. Thénardier vnímá skutečnost, že jeho dcery vydělávají tímto způsobem, jako něco zcela normálního, je to pro něj jen prostředek výdělku. I kvůli lidem, jako je on, hodnotí autor toto novodobé otroctví jako pochybení muže, který podobnou situaci připustil.¹⁰⁵ Naopak pro Maria, sice chudého, ale vzdělaného mladého muže, se jedná o důkaz naprosté bídy a mravní zkázy.

V *Germinalu* je dětská práce hodnocena stejně jako práce dospělých, je považována za nezbytnou a nikdo se nad ní nepozastavuje. Děti mají stejně jako dospělí jasnou náplň práce, pevnou pracovní dobu i předem určený plat, v tomto ohledu je tedy jejich postavení stejné jako postavení dospělých.

V obou románech se vyskytují nefunkční rodiny a děti nechtěné nebo nemilované svými rodiči. Manželé Thénardierovi zaujali ke Cosette přezíravý a nelaskavý postoj, který bezesporu ovlivnila i skutečnost, že byla nelegitimním dítětem. Prostředí této rodiny ale

---

¹⁰⁵ HUGO, Victor. *Bídníci I*, s. 192.

nebylo zdravé ani pro jejich vlastní děti. Bez lásky vyrůstali všichni Thénardierovi synové, kteří navíc všichni tři skončili na ulici. Gavrochovi nahradili rodinu revolucionáři, vyrostl na ulici, uměl se o sebe postarat a poradit si ve všech situacích. Je zajímavé, že se v tomto románu nedozvídáme o jakékoli pomoci opuštěným dětem ze strany státu nebo o opatřeních na jejich ochranu, přestože je v románu zmíněno více postav v podobném postavení. Nastíněna je zde problematika pěstounství, které nemá dostatečně striktní pravidla a nezajišťuje dětem plnohodnotné dětství. Oba nejmladší Thénardierovi synové byli vydáváni za chlapce v pěstounské péči, aby na ně jejich pěstounka mohla brát příspěvky od státu, třebaže byli tito chlapci ve skutečnosti již po smrti. Skutečnou identitu dětí nikdo neověřoval, ani se nikdo zodpovědně nezabýval tím, v jakých žijí podmínkách.

Lydie v *Germinalu* je svou nevlastní matkou přehlížena jako naprosto nedůležitá a nepodstatná a rodinu jí v zásadě nahrazuje společnost Béberta a Jeanlina, tedy vrstevnická skupina (respektive parta). Vztahem vlastního otce k Lydii se autor nezabývá, jako by mu nepřikládal důležitost či jako by ani neexistoval.

Co je společné pro všechny tyto děti, které nemají dostatečné nebo vyhovující zázemí, je potřeba někam patřit. Cosette přilne k Jeanu Valjeanovi jako k otci a zachránci, Gavroche přijme za svou rodinu republiku a přidá se k revolucionářům, oba jeho bratři, i když jen krátce, následují Gavroche a Lydie se stane členkou Jeanlinovy skupiny a raději se jím nechá ovládat a terorizovat, než aby byla bez zázemí. Skrytá touha po rodině je zřejmá u všech dětských postav, které ji nemají, nedá se ale říct, že by děti, které rodinu mají, byly ve výrazně lepší situaci.

4.2 *Les Misérables* vs. *Germinál*

Vybrané dva romány se v mnohých ohledech liší, mají ale i mnoho společných prvků. Odlišný je především styl psaní, metoda zobrazení společnosti, kterou si každý z autorů pro své dílo vybral, i jejich zaměření. Hugoův romantismus i Zolův naturalismus se silně projevují v pojetí a charakteristice postav v románu.

Hugo se zaměřil na sny a touhy každé postavy, na její hrdinské činy a důležitá rozhodnutí. Ani ve chvíli, kdy je hrdina Hugova románu na dně, nepřestává snít. Pokud se ocitne ve složité či nebezpečné situaci, kladný hrdina se obvykle zachová správně a čestně. Některé postavy jako například Gavroche mají navíc velmi slabý pud sebezáchovy – jsou

ochotné obětovat se pro ostatní a na vlastní bezpečnost nemyslí, možná proto, že si nepřipouštějí míru nebezpečí, nebo ještě neměly příležitost poznat cenu života.

Zola naopak své hrdiny stejně jako celou situaci vykresluje velmi naturalisticky a jejich sny a ideály obvykle prohrávají střet s realitou a potřebou přežít. Zolovo zaměření na dědičnost povahových rysů nacházíme nejen u Étiennea, ale i u rodiny Maheuových. Rodové tradici se vymkl Bonnemort, který přes svůj profil poslušného a tvrdě pracujícího horníka zavraždil mladou dívku. Jeho čin působí jako chyba v systému, neodpovídá jeho rodu, celoživotnímu postoji ani jeho osobnosti. V rozhodujícím okamžiku v něm převážil nahromaděný vztek a nenávist ke všemu, co způsobilo jeho bídu a těžký život. Poprvé v životě se vzepřel pravidlům a zavraždil Cécile, která ztělesňovala všechno, co Bonnemort nenáviděl. Je možné, že i tato „chyba“ byla dědičná a Jeanlin, u kterého navíc došlo k celkové degradaci, byl tím, kdo ji zdědil.

Výrazným společným prvkem obou románů je výskyt jedné konkrétní početné rodiny, která je pro děj a porozumění románu klíčová. Tyto rodiny se od sebe v mnohém liší, z mnoha důvodů ale ani jedna nevytváří vhodné prostředí pro výchovu dětí.

V *Les Misérables* se jedná o rodinu Thénardierových. Jediná funkce rodiny, kterou byli Thénardierovi schopni naplnit, byla funkce reprodukční – tři synové a dvě dcery by byla pro rodinu v devatenáctém století téměř ideální balance. Co se týče ostatních funkcí, Thénardierovi jako rodiče selhali. Nejenže dávali jasně najevo, které ze svých dětí mají rádi a které nikoliv, o syny se navíc, jak již bylo řečeno, vůbec nestarali, pokud z toho pro ně přímo neplynuly jakékoli výhody. Ke svým dcerám chovali náklonnost, ani pro ně však nedokázali vytvořit vhodné prostředí a zabezpečit je, neposkytli jim dostatečnou výchovu, vzdělání ani vzory. Je možné, že nad nimi díky tomu získali ještě větší moc, dcery jim věřily a byly na ně odkázány. To, že Thénardierovi nebyli schopni opatřit dostatek finančních prostředků, aby svým dětem zajistili základní životní potřeby, nebyl zdaleka největší problém. Chudých rodin existovalo mnoho a možností, jak se se situací vypořádat, také. Thénardierovi ale zvolili nejhorší možný způsob úniku z nouze, ve které se jejich rodina ocitla. Thénardier sám byl zloděj a vrah, jeho nejhorším činem ale bylo to, že dohnal vlastní dcery k prostituci, čímž je připravil o dětství, o budoucnost i o morální čistotu. Role rodičů a ochránců tedy u Thénardierových vzala zaslouhu.

Rodina Maheuových v *Germinalu* byla naproti tomu rodinou poctivých horníků, kteří tvrdě pracovali a snažili se vyjít s tím, co měli. Maheuovi měli tři syny a čtyři dcery, naplnění

reprodukční funkce rodiny tedy ani v tomto případě nebylo problémem. Nabízí se ale otázka, zda vysoký počet dětí rodině pomohl, nebo naopak uškodil, s každým dalším dítětem totiž přibyl člověk, kterého bylo potřeba uživit. Je pravda, že starší děti již byly schopny svým výdělkem rodině finančně přispívat, mladší ale byly pouze strážníky, pokud by tedy měly dělnické rodiny dětí méně, možná by i jejich nouze byla menší. Přesto se na děti jako na příčinu bídy v rodině Maheuových nikdo nedíval. Oba rodiče všechny své děti milovali a snažili se jim poskytnout co nejlepší život, byť limitovaný danými společenskými podmínkami. Dětská práce byla v hornickém prostředí vnímána jako něco přirozeného, nezbytného a normálního. Ekonomická funkce rodiny tedy v tomto případě byla v rámci možností naplněna, jen na sebe brala jinou podobu, než na jakou jsme zvyklí. Děti navíc svůj úděl v tomto ohledu přijímaly bez odporu.

Výrazným problémem je zde nedostatek soukromí, typický pro všechny chudé hornické rodiny. Děti žily v těsné blízkosti s dospělými, malé děti s dospívajícími, bez jasného rozlišení, co je intimní a co sdílené. Tato skutečnost negativně ovlivnila především nejstarší dceru Catherine. Chlapci v tomto ohledu zábrany necítily a ostatní dívky byly moc malé, než aby se zabývaly vhodností příliš otevřeného chování ostatních členů rodiny.

Ačkoli ze vzájemného porovnání rodina Maheuových vychází lépe, nemůžeme přímo tvrdit, že by osud dětí z této rodiny byl výrazně příznivější než u Thénardierových. Děti z obou rodin měly tvrdý život a ne všechny přežily až do dospělosti. Dětské hrdinové z *Les Misérables* žily mimo zákon a mimo společnost, stejně jako jejich rodiče. Naopak dětské postavy z *Germinal* se od malička snažily přijmout společenská pravidla, která v jejich prostředí platila, a zaujmout role, které od nich byly očekávány. V žádné z rodin ale děti neměly dostatečné zázemí, ať už emoční, nebo finanční. Tragičnost dětských osudů je tak způsobena především společenskou krizí, během které se oba příběhy odehrávají a která velmi výrazně ovlivnila jednotlivé rodiny a postavy. V těchto mezních situacích umírají nejen děti, ale i dospělí, vysoký počet dětských osudů, které vnímáme jako tragické, je tedy přímo úměrný počtu tragických příběhů dospělých postav. Ve výsledku tak přístup rodiny sice pomohl dětem prožívat lepší a kvalitnější život, i když s mnoha omezeními, míru dětských úmrtí v rodině ale přímo neovlivnil.

4.3 Společné typy dětského hrdiny v obou dílech

Jak jsme již uvedli, romány *Les Misérables* a *Germinal* se v mnohém liší. Proto bylo až překvapivým zjištěním, že se v obou z nich vyskytují velmi podobné typy dětských postav. V každém románu najdeme dívku, která vstupuje do světa dospělých, přibližně jedenáctiletého chlapce, malé tvrdě pracující děvče nebo dospívající dívku, která žije bez kontaktu se světem mimo svou společenskou třídu.

Éponine a Catherine

Éponine v *Les Misérables* a Catherine v *Germinalu* pracují, aby pomohly svým rodinám, přičemž jedna přivydělává prostitutkou a druhá pracuje v dole. Společné mají také to, že každá z nich příliš brzy „poznala muže“¹⁰⁶, což je v obou případech skutečnost zásadní pro jejich charakteristiku i budoucnost. Pro Éponine se jednalo o pád na dno společnosti, ze kterého by se dokázala jen s velkými obtížemi alespoň částečně vymanit, pro Catherine to byl začátek stejně tvrdého a bezútěšného života, jaký čekal všechny ženy v jejím okolí. Dětství obou dívek tedy poměrně brzy násilně skončilo. Obě dívky se navíc v průběhu příběhu zamilují do mladého, hezkého a vzdělaného muže. V tom okamžiku začnou přemýšlet nad svým životem a jeho hodnotou. Patrný je zde rozdílný přístup obou autorů k postavám: Éponine se kvůli neopětované lásce k Mariovi snaží zlepšit své postavení ve společnosti, Catherine rezignuje a lepší život s mužem, který by ji měl rád, pro ni zůstává jen snem. Jak Éponine, tak Catherine ale nakonec zemřou v náručí milovaného muže.

Gavroche a Jeanlin

Další výraznou dvojicí postav je Gavroche a Jeanlin. Jedná se o přibližně jedenáctileté chlapce, kteří jsou velmi rozdílní. Gavroche je postavou vyloženě pozitivní, Jeanlin má naopak mnoho rysů, které jsou vnímány jako negativní. Oba chlapci se pohybují v prostředí, kde kolem sebe vidí bídu, a oba jsou svědky revoluce. Díky tomu se často ocitají v podobných situacích a čtenář může snadno porovnávat, jak se v takovém případě každý z nich zachová.

Na bídu kolem sebe a nouzi, kterou vidí u ostatních, reagují chlapci velmi odlišně. Gavroche je ochoten dát svůj šál žebračce, kterou nezná, jen z toho důvodu, že vidí, že ho

---

¹⁰⁶ ZOLA, Émile. *Germinal*, s. 204.

potřebuje víc než on. Pomůže dětem, které potká na ulici, a poskytne jim jídlo, přestože sám nemá téměř nic. Ukradenou peněženku dá chudému starému knězi, ačkoli sám nemá žádné peníze. Gavroche je ztělesněním ctnosti a v rozhodujících chvílích se zachová jako dospělý (a často ještě „dospěleji“ než ostatní dospělí). Jeanlin naproti tomu na bídu, ve které se ocitla jeho rodina, reaguje jako dítě, které si chce především hrát. Krade jídlo, které si nechává pro sebe, a vytvoří si doupek, o kterém nikomu neřekne a kde shromažďuje svůj lup. Úsilí, které vynaložil na tento úkryt, by mohl vynaložit na pomoc své rodině, která by ji ocenila. Jeanlin si to ale možná neuvědomuje, nebo je mu to jedno. Stejně je tomu i v případě probíhající revoluce a stávky. Zatímco Gavroche se sám angažuje, uvědomuje si důležitost a dosah všeho, co se děje, a bojuje za ideály revoluce, které sám ztělesňuje, u Jeanlina nic z toho nepozorujeme. Jeanlin stávku kolem sebe výrazně neprožívá, znamená pro něj jen to, že nemůže pracovat a o to víc času má na své hry. Posledním odlišným prvkem, který u těchto postav zmíníme, je chování k ostatním dětem, které potvrzuje charakter obou chlapců. Zatímco Gavroche dvojici bezradných dětí pomůže, v Jeanlinovu vztahu k Bébertovi a Lydii se velmi výrazně projevuje jeho panovačnost a zákeřnost. Základním rozdílem mezi těmito dvěma postavami je tedy až zidealizovaná vyspělost jednoho a zlomyslná nevyzrálост druhého chlapce. Gavroche je ideálním dítětem „Republiky“, zatímco Jeanlin je ztělesněním drsného a surového prostředí, ve kterém vyrostl.

Cosette a Alzire

V obou románech se vyskytuje malá, tvrdě pracující holčička, v *Les Misérables* je to malá Cosette, v *Germinalu* Alzire. Dokud neopustila Thénardierovu krčmu, byla Cosette služkou, která musela dělat vše, co jí Thénardierovi poručili. Cosette z toho byla nešťastná a snažila se ze situace uniknout alespoň ve snech. V době, kdy ji Jean Valjean od Thénardierových odvedl, jí bylo osm let, stejně jako Alziře. Ta ale vyrůstala v milující rodině, kde všichni kolem ní pracovali, a zřejmě právě z toho důvodu přijímala svůj úděl velmi lehce a snažila se pomáhat své matce v domácnosti, jak mohla. Částečně to mohlo být způsobeno i pocitem viny, protože se svým zdravotním postižením Alzire nemohla pracovat za mzdu, a tedy nikdy nemohla přispět své rodině finančně. Její ochota pomáhat matce je tedy možná zároveň snahou odpracovat si to, co jí rodiče dávali.

Cosette a Cécile

Dospělá Cosette je pak typově podobnou postavou jako Cécile. Obě tyto dívky žijí uzavřené ve světě, který pro ně vytvořili dospělí, v Cécilině případě rodiče, v Cosettině případě Jean Valjean. Ani jedna z nich nemá přesnou představu o skutečném světě, tedy o světě mimo domov, a o vztazích mezi lidmi. Cosette se s tímto problémem vyrovná překvapivě snadno, potýká se jen s nezkušeností s podvodníky a přílišnou důvěřivostí, vždy se ale najde někdo, kdo ji ochrání. Její střet s realitou je pozitivní a znamená pro ni nalezení lásky. Cécile je zasnoubená s mužem, který ji podvádí, což sama nevidí. Nepůsobí jako šťastná postava, chce od života něco víc. Proto ji fascinuje neznámý svět horníků, setkání s ním pro ni ale znamená smrt.

Cécile působí jako postava povrchní, čtenář o ní neví nic, co by mu poskytlo možnost se s ní sblížit nebo ztotožnit, nic, co by ji výrazně odlišovalo od ostatních. Neznáme její myšlenky, pohnutky, v podstatě ani nevíme, jaká Cécile je. U Cosette je naopak patrné, že k ní měl sám autor kladný vztah. V některých zdrojích se uvádí, že vztah Jeana Valjeana ke Cosette je symbolem vztahu Victora Huga k zemřelé dceři Léopoldine¹⁰⁷. Cosette tedy jako postava nemohla mít záporné vlastnosti, a pokud přece, pak se daly omluvit situací. Pokud Cosette v dětství lhala, pak jen proto, že se potřebovala bránit paní Thénardieové. Pokud ve svém štěstí s Mariem víceméně zapomněla na Jeana Valjeana, pak jen proto, že byla mladá a zamilovaná, a v takovém případě lze zapomínání omluvit.

Je zajímavé, že se ve svých dílech oba spisovatelé vyhnuli období puberty. Gavrochovi i Jeanlinovi je okolo jedenácti let, jsou tedy na hranici dětství a puberty, ostatní chlapci jsou mladší, nebo už dospělí. Výrazné dívčí postavy jsou zde osmileté nebo mladší, Catherine, Cosette i Éponine jsou pak starší patnácti let a je k nim již přístupováno jako k dospělým. Zola se skutečných problémů dospívání dotkl jen tématem Catherininy menstruace, zůstává ale mnoho dalších obtíží typických pro toto období, kterými se ani jeden z autorů nezabývá.

---

¹⁰⁷ VAN TIEGHEM, Victor. *Op. cit.*, s. 127.

Závěr

V této práci jsme se pokusili nastínit problematiku dětství devatenáctého století a negativní vlivy společnosti na rodinu, a především na dítě. Devatenácté století s sebou jako období revolucí a politické nestability neslo i mnoho výrazných změn ve společnosti. V průběhu celého století můžeme pozorovat mnohem větší zaměření společnosti i rodiny na dítě, což je patrné z existence zákonů na ochranu dětí, ale například i ze zmínek o nich v soukromé korespondenci. Přesto však společnost nedokázala pro dítě vytvořit ideální prostředí nebo se o něj dostatečně postarat. Ani v tomto století se tedy nepodařilo zcela vymýtit fenomén dětské práce, dětské prostituce, sexuálního obtěžování dětí, zabití dítěte, vysoké dětské úmrtnosti, vysokého počtu sirotků nebo opuštěných dětí a nerovnosti mezi dětmi legitimními a nemanželskými.

Stejnou proměnou jako společnost prošla i literatura: dítě se stává ústřední postavou literárních děl, a to nejen těch, jejichž adresátem je dětský čtenář. Dětské postavy jsou stavěny na stejnou úroveň jako postavy dospělé i v tak významných dílech, jako jsou romány *Les Misérables* Victora Huga či *Germinal* Émila Zoly. Cílem této práce bylo porovnat, do jaké míry oba autoři ve svých dílech zobrazují dětství v souladu s poznatky získanými z odborné literatury, případně zjistit, jak spolehlivým zdrojem informací o postavení dítěte ve společnosti devatenáctého století by tato díla mohla být. Dále jsme srovnali obě díla mezi sebou a předestřeli, v jakých ohledech se díla v přístupu k dítěti shodují a čím se naopak liší.

Můžeme shrnout, že oba romány, ač jsou od různých autorů a z různých literárních směrů, mají ve vztahu k dětství společného víc, než se na první pohled zdá. Zola ve svém románu nabízí syrový obraz dětství, nevyhýbá se tématu dětské sexuality či vnímání dětské práce jako samozřejmosti a neváhá dítěti přisoudit záporné charakterové rysy. V Hugově díle je naproti tomu i z popisu dětských postav silně patrný autorův romantický styl. Oba autoři nicméně využívají dětské postavy k tomu, aby na jejich příkladu co nejvýrazněji ukázali sociální problémy své doby, především smrt dítěte je v obou románech zachycena jako čtenářsky velmi silný moment. Hugo a Zola vytvořili typově podobné postavy dětského hrdiny: Gavroche–Jeanlin, Éponine–Catherine, malá Cosette–Alzire, dospívající Cosette–Cécile. Tyto dvojice si odpovídají věkem i postavením ve společnosti, rozdílným přístupům obou autorů ale odpovídá jejich odlišná charakteristika. Proto podobné postavy ve stejné

situaci reagují zcela odlišně, ať už se jedná o celkovou rezignaci místo snění, nebo egocentričnost místo pomoci druhým.

V románech se kromě podobných typů postav opakují i velmi podobné situace, například zmíněná smrt dítěte. Je tedy možné, že spisovatelé věděli, jaká témata a jaké momenty nejvíce zaujmou čtenáře, nebo je zkrátka považovali za typickou součást života společnosti devatenáctého století. Zároveň také potřebovali zapůsobit na širokou veřejnost tak, aby si více uvědomovala především problémy celé společnosti, ne jednotlivce. Z tohoto důvodu se jeví jako rozumné zvolit právě nevinná malá děvčátka, zvidavé chlapce, kteří již mají rozum a hledají své místo ve světě, ale ještě se nemusí zabývat potížemi dospívajících, a bezbranné dívky, které vstupují do života dospělých.

Téma obrazu dětství ve francouzské literatuře devatenáctého století není vzhledem k zaměření i rozsahu práce rozhodně vyčerpáno. Bylo by možné jej dále rozšířit, a to například z hlediska didaktického, tedy pracovat s využitím obrazu dítěte v literatuře daného století ve výuce. Bylo by pak zajímavé zaměřit se například na otázku, zda mohou učitelé skrze dětské postavy románů devatenáctého století přiblížit toto období a literaturu obecně dnešnímu dětskému čtenáři, případně jakým způsobem.

Résumé

Le XIXe siècle a connu un grand épanouissement de nouveaux mouvements, genres et thèmes littéraires parmi lesquels se trouvait celui de l'enfance et de la vie des enfants dans la société révolutionnaire. Présent dans la littérature depuis le Moyen Âge, le thème de l'enfant restait néanmoins cantonné dans le domaine pédagogique. Il était possible d'apprendre comment l'enfant devait se comporter, il était cependant plus difficile de trouver comment celui-ci vivait vraiment. C'est pourquoi il est intéressant de se pencher sur la littérature et les belles-lettres de l'époque qui peuvent servir comme une des sources de connaissances concernant la vie réelle des enfants du XIXe siècle.

Pendant ce siècle, l'enfant est devenu un sujet important de la prose. Il y avait au moins un héros enfantin, essentiel à l'histoire et à l'interprétation du sens de l'œuvre dans presque chaque écrit littéraire. Il est cependant important de nuancer ce fait en n'oubliant pas de rappeler que les histoires et les personnages décrits dans une œuvre littéraire ne sont que le produit de l'imagination d'un auteur et qu'ils ne peuvent alors pas être considérés comme une preuve irréfutable de ce qu'était l'enfance à cette époque. C'est pourquoi nous avons comparé dans ce mémoire les acquis de textes théoriques qui se focalisent sur l'enfance de l'époque donnée avec le choix de deux romans de la littérature française du XIXe siècle : *Les Misérables* de Victor Hugo et *Germinal* d'Émile Zola.

La situation des enfants au XIXe siècle en France n'était pas simple. Après la Grande révolution, la société a beaucoup muté et ces changements se sont manifestés par la modification de l'attitude de la famille vis à vis de l'enfant. Celui a commencé à occuper une place plus importante que jamais dans la famille et il est devenu un objet de soin pour ses parents. Néanmoins, l'instabilité de la société française du XIXe siècle, alors que les systèmes politiques changeaient régulièrement, a causé la continuation de graves problèmes de l'enfance, tout particulièrement parmi les basses classes de la société. Le travail des enfants, la prostitution des jeunes filles, le harcèlement sexuel, les infanticides, la haute mortalité des enfants, les orphelins, les enfants abandonnés et l'inégalité entre les enfants légitimes et illégitimes ne furent pas alors un phénomène inhabituel.

Les deux œuvres choisies comprennent donc de nombreux enfants qui avaient éprouvé ces traumatismes. Dans *Les Misérables*, nous nous focalisons surtout sur Gavroche, Éponine et Cosette, tout en n'oubliant pas l'influence du romantisme de Victor Hugo sur leur histoire. Gavroche est un vrai héros romantique, un enfant qui a prouvé posséder une grandeur d'âme

visible à travers ses actes. Sa sœur Éponine est le prototype d'une fille détruite par la société dans laquelle elle vivait, sans aucune possibilité de se délivrer. Cosette au contraire est sauvée de sa misère par un adulte, Jean Valjean, qui prendra soin d'elle et qui lui offrira une meilleure vie.

Les jeunes personnages principaux du roman naturaliste *Germinal* sont Jeanlin, Catherine, Alzire et Cécile. Jeanlin est un garçon de onze ans, mûr et malfaisant. Sa sœur Catherine est une jeune fille de quinze ans, entrée trop tôt dans le monde des adultes. Alzire est une pathétique petite fille bossue, représentant le seul personnage handicapé des deux romans. Tous ces enfants viennent d'une famille de mineurs, au contraire de Cécile qui est issue d'une famille fortunée, vivant hors de la réalité des classes défavorisées.

Les deux écrivains ont un style d'écriture très différent. Victor Hugo était un des représentants principaux du courant romantique alors qu'Émile Zola appartenait au courant du naturalisme. Malgré tout, le but de ces deux romans reste le même : souligner la mauvaise situation sociale des enfants. Les écrivains ont alors choisi des histoires vraisemblables, inspirées par des histoires réellement vécues par des enfants de cette époque. Les problèmes liés à l'enfance, mis en valeur dans ces deux romans, sont donc proches de ceux que la société du XIXe siècle devait résoudre.

Bien que l'attitude d'Hugo et de Zola face à l'enfant soit différente, leur conception de l'enfance et des personnages enfantins reste assez semblable. Les auteurs se sont focalisés sur les mêmes types des héros en créant des personnages d'enfants de même âge et de même position sociale. Le premier couple de personnages correspondants l'un à l'autre représentent Gavroche et Jeanlin. Les deux garçons ont le même âge mais ont néanmoins un caractère et un comportement diamétralement opposés. Vivant dans une situation similaire, pendant une révolution et dans une pauvreté immense, Gavroche, un héros idéalisé, arrive à devenir un garçon honnête et gentil aidant autrui, tandis que Jeanlin subit une dégradation de son humanité. Éponine et Catherine, représentant le deuxième couple, sont deux filles entrant dans la vie adulte et devant travailler respectivement pour aider leurs familles, Catherine comme mineur et Éponine comme prostituée. Toutes les deux sont écrasées par un milieu où elles ne parviennent pas à survivre et finiront par mourir dans les bras de l'homme aimé. Le troisième couple est composé de petite Cosette et d'Alzire, deux jeunes filles travaillant dur au foyer comme bonne dans le cas de Cosette et dans la cellule familiale pour Alzire qui veut compenser le fardeau financier pour sa famille. Le dernier couple est finalement représenté

par Cosette adolescente et Cécile. Ces deux filles sont nanties et n'ont pas de contact avec le monde en dehors de leur classe sociale. Leurs rencontres avec des étrangers signifieront un grave bouleversement de leurs vies respectives. Cosette trouvera l'amour alors que Cécile finira tuée par un mineur pour lequel elle représente un symbole d'opulence et de tout ce qu'il exècre.

Il est alors possible de confirmer que l'image de l'enfance dans les deux romans choisis, *Les Misérables* et *Germinal*, correspond à la réalité du XIXe siècle. Hugo et Zola ont accentué ces problématiques liées à l'enfance dans la société du XIXe siècle et ont contribué à travers leurs œuvres à combler un vide public sur la connaissance de ces problèmes afin d'obtenir de meilleures conditions pour ces enfants impuissants.

Seznam použitých informačních zdrojů

ARIÈS, Philippe. *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Paris: Édition du Seuil, 1973. ISBN 2-02-004235-5.

BERNARD, Marc. *Zola*. Paris: Seuil, 1988. ISBN 2-02-010279-X.

CRUBELLIER, Maurice. *Histoire culturelle de la France : XIXe–XXe siècle*. Paris: Armand Colin, 1974.

CURMER, Léon a Pierre BOUTTIER. *Les Français peints par eux-mêmes : encyclopédie morale du dix-neuvième siècle*. 2. Paris: Omnibus La Découverte, 2004. ISBN 2-258-06339-6.

DUBY, Georges. *Histoire de la France : des origines à nos jours*. Paris: Larousse Bordas, 1997. ISBN 2-03-750.026-2.

FASS, Paula S. (Editor-in-Chief). *Encyclopedia of Children and Childhood: In History and Society*. New York: Thomson Gale, 2003. ISBN 0-02-865714-4.

FELLNER, Sabine a Katrin UNTERREINER. *Dětství v dobách císařství: domeček pro panenky a cínoví vojáčky*. Přeložil Pavla LUTOVSKÁ. Praha: Euromedia Group, 2014. ISBN 978-80-249-2403-8.

GROSSIORD, Sophie. *Victor Hugo : Et s'il n'en reste qu'un...* Paris: Gallimard, 1998. ISBN 2-07-053344-1.

HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914: disciplinace jako součást ochrany dětství*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. Monographica, X. ISBN 978-80-7395-486-4. Studie. Univerzita Pardubice.

KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2429-4.

LAGARDE, André a Laurent MICHARD. *XIXe siècle : les grands auteurs français du programme*. Paris: Bordas, 1985. Collection littéraire A. Lagarde & L. Michard : textes et littérature. ISBN 2-04-016216-X.

LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: Paseka, 2006. Fénix (Paseka). ISBN 80-7185-647-9.

LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.

PIEGAY-GROS, Nathalie. *Le roman*. Paris: Flammarion, 2013. ISBN 978-2-0812-9399-1.

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Émile : extraits*. Paris: Larousse, 2013. ISBN 978-2-03-584456-9.

RÝDL, Karel. Dítě a dětství v historickém vývoji. In: *Dítě předškolního věku dříve a dnes*. Praha: UK v Praze, Pedagogická fakulta, 2008, 13–17. ISBN 978-80-7290-377-1.

VAN TIEGHEM, Victor. *Dictionnaire de Victor Hugo*. Paris: Larousse, 1969.

Online zdroje

ARMENGAUD, André. L'attitude de la société à l'égard de l'enfant au XIXe siècle. In: *Annales de démographie historique*. Enfant et Sociétés [online]. Paris-La Haye: Mouton, 1973, 303–312 [cit. 4. 4. 2018]. ISBN 2-7132-1061-5. Dostupné z: https://www.persee.fr/doc/adh_0066-2062_1973_num_1973_1_1197.

DE BOER, Joseph Petrus Christiaan. *Victor Hugo et l'enfant* [online]. Wassenaar: H. J. Dieben, 1933 [cit. 10. 12. 2018]. Dostupné z: https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/107028/mmubn000001_05783816x.pdf?sequence=1.

DELZONS, Louis. L'enfant et la famille. *Revue des Deux Mondes* [online]. 1907, **41**(5), 166–197 [cit. 24. 10. 2018]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4318144/f169.image>.

CHAUVAUD, Frédéric. Gavroche et ses pairs : aspects de la violence politique du groupe enfantin en France au XIXe siècle. *Cultures & Conflits* [online]. 1995, **18**(2), 21–33 [cit. 12. 10. 2018]. ISSN 1777-5345. Dostupné z: <http://journals.openedition.org/conflits/463>.

LEGOUVÉ, Ernest. *Les pères et les enfants au XIXe siècle : enfance et adolescence* [online]. Paris: J. Hetzel, 1907 [cit. 14. 3. 2019]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1182389/f7.image>.

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí [online]. Praha: J. Otto, 1893 [cit. 18. 1. 2019]. Dostupné z: <https://archive.org/search.php?query=ottuv>.

ZOLA, Émile. *Correspondance : les lettres et les arts* [online]. Paris: Charpentier, 1908 [cit. 20. 5. 2019]. Dostupné z: <https://archive.org/details/correspondance1908zola/page/n11>

ZOLA, Émile. *Le roman expérimental* [online]. 5. ed. Paris: G. Charpentier, 1881 [cit. 15. 4. 2019]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k113130k.texteImage>.

ZOLA, Émile. *Les Romanciers naturalistes: Balzac – Stendhal – Gustave Flaubert – Edmont et Jules de Goncourt – Alphonse Daudet – les romanciers contemporains*. Paris: Charpentier & Fasquelle, 1893 [cit. 2. 5. 2019]. Dostupné z: <https://archive.org/details/lesromanciersnat00zolauoft/page/38>.

Beletrie

HUGO, Victor. *Bídnič I*. Praha: Odeon, 1984. Knihovna klasiků. Překlad: Zdeňka Pavlousková.

HUGO, Victor. *Bídnič II*. Praha: Odeon, 1984. Knihovna klasiků. Překlad: Zdeňka Pavlousková.

HUGO, Victor. *Les Misérables* (1). Paris: Bookking International, 1996. ISBN 2-87714296-5.

HUGO, Victor. *Les Misérables* (2). Paris: Bookking International, 1996. ISBN 2-74343191-1.

HUGO, Victor. *Les Misérables* (3). Paris: Bookking International, 1996. ISBN 2-87714302-3.

HUGO, Victor. *Odes et ballades* [online]. Paris: Librairie Hachette, 1875 [cit. 20. 3. 2019]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/odesetballades00hugogoog?ref=ol#page/n33/mode/2up>

ZOLA, Émile. *Germinal*. Paris: Librairie Générale Française, 1983. ISBN 2-253-00422-7.

ZOLA, Émile. *Germinal*. Praha: Odeon, 1970. Knihovna klasiků. Překlad: Eva Outratová.